

PERŠIĆEV MLIN U VIRJU - NASTAJANJE, RAZVOJ I KRAJ OD 1912. DO 1948.

PERŠIĆ MILL IN VIRJE: CONSTRUCTION, DEVELOPMENTS AND ITS END (1912-1948)

Mira Kolar-Dimitrijević

Red. prof. u mirovini

Anićeva 25

Zagreb

Hrvatska/Croatia

mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno: 14.03.2010.

Prihvaćeno: 22.09.2010.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 911.372.2 (4975-3)

Elizabeta Wagner

Draškovićeve 23

Zagreb

Hrvatska/Croatia

SAŽETAK

Život prvog podravskog strojara koji je položio ispit na Visokoj tehničkoj školi u Grazu Matije Peršića (1876.-1943) iz Ferdinandovca nedjeljivo je vezan uz virovski mlin koji je osmislio, izgradio i vodio do smrti. S njim, odnosno nakon njegove smrti mlin je vodila njegova kćerka Jelisava Kolar. Kako bi se narodna vlast domogla mlina bez ikakve odštete Jelisava Kolar je usprkos svojih zasluga za narod bila osuđena na zatvor 1948., a mlin joj je konfisciran. No farsa se je nastavila sve do 2009. kada je dovršen postupak denacionalizacije pa obitelj nije dobila ništa natrag, a ono što je dobila je daleko od oduzete vrijednosti iako mlin nije bio oštećen ratom. Ovaj rad treba podsjetiti da je većina onog što je stvoreno u kapitalizmu do 1941. stečeno teško i dugotrajnim radom, a oduzeto na brzinu i nepošteno, kako bi se stvorili novi bogataši. Mislimo da ovako detaljan prikaz nastajanja i nestajanja jednog mlina od 1912. do 2009. nije napisan u našoj historiografiji, a sastavljen je kombinacijom materijala iz arhiva i dokumentacije očuvane kod obitelji.

Ključne riječi: Matija Peršić, Jelisava Kolar, Podravina 1912.-1948. godine, Virje

Key words: Matija Peršić, Jelisava Kolar, Podravina 1912-1948, Virje

1.

Uvod. Za razliku od vodenica koje stalno obnavljaju njihovi vlasnici te ih nalazimo na našem prostoru više stoljeća, parni mlinovi pružaju bolje usluge ali su i mnogo skuplji i ovisniji o energiji i sirovini. Na našim prostorima oni su radili jedva stotinu godina, potisnuti od jeftinijih benzinskih i kasnije elektromlinova. Jedan takav paromlin je postojao i u Virju od 1912. do oko 1970. godine kada je prestao s radom, da bi onda dugo stajao zatvoren i u procesu privatizacije nije bio vraćen vlasnicima već prodan društvu koje ga je pretvorilo u "Klaonica nojeva d.d.". Klaonica je izgrađena pregradnjom mlina još prije nego što je ranijim vlasnicima dana i ona

minimalna odšteta koja se sastojala od 70.000 kuna i to u skoro obezvrijeđenim dionicama. Povijest Mlina u Virju zaslužuje pažnju jer se želi ukazati da su se naše tvornice s mukom stvarale, a tako su lagano uništavane kao da nisu nastajale mukom i žrtvama njihovih stvaralaca. Ukazat ću to na primjeru virovskog paromlina, jedinog koji su Virovci ikada imali. Čitava povijest mlinarstva sjeverozapadne Hrvatske ukazuje da se stvaralo na isti način, možda pomalo previše pod utjecajem uvjerenja da će mlinarska industrija u sjevernoj Hrvatskoj stalno dobro poslovati kao snabdjevač mnogoljudnog austrijskog područja i da na nju neće djelovati društvene prilike.¹ No upravo promijenjene političke prilike djelovale su snažno na rad ove industrije i koja prolazi kroz više faza, da bi 1945. KPJ ukinula privatno vlasništvo i uvela prisilni otkup poljoprivrednih proizvoda. Ni uz najbolju suradnju niti jedan paromlin nije ostao u privatnim rukama. Država je uskoro shvatila da nema u rukama kravu muzaru već veliki problem oko energije i sirovina za te mlinove u Podravini, što je sve pogodovalo njihovom nestajanju, osim mlinova u Koprivnici i Virovitici.

2.

Prekomjerno širenje mlinске industrije. Činilo se u to vrijeme da je Hrvatska sa Slavonijom i Vojvodinom glavni snabdjevač brašnom velikih gradova u Austriji. Na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine ministarski savjetnik Josip pl. Jekelfalussy je izložio statističke podatke o mlinovima te se osvrnuo i na povijest mlinarstva. G. 1868. dolazi do prvog udruživanja mlinara a prema prvim statističkim podacima prvi je parni mlin sagrađen 1835. po grofu Ljudevitu Károlyu u Nagy-Surányju. Već 1862. na velikoj londonskoj izložbi ugarsko mlinarstvo je pobijedilo druge izlagače te je proglašeno "najboljim na cijelom svijetu". To je potaknulo intenzivnu izgradnju mlinova na području Ugarske ali i Hrvatske koja je od 1102., a osobito od 1868. bila u uskom savezu s Ugarskom. Već 1863. u Ugarskoj je bilo 22.132 mlina koji su mogli samljeti godišnje 60,000.000 vagona žita. Na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi 1864. izloženi su i proizvodi mlinova u Hrvatskoj i Slavoniji, a novi polet dobili su mlinovi poslije Austro-Ugarske nagodbe 1867. godine kada je brašno postalo izvozni brend krune sv. Stjepana preko Rijeke.² Izvoz brašna brzo se oporavio od financijske krize 1873. godine i prema statistici 1895. izvoz brašna iz Austro-ugarske iznosio je 5,203.000 kvintala dok je na pr. izvoz iz Francuske iznosio 140.000 kvintala, a iz Njemačke 200.000 kvintala.

Na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. Ugarski je mlinarski savez sagradio posebni paviljon. U njemu su bile izložene sve vrste pšenice i brašna, dana je znanstvena analiza svake vrste i prikazana pekarska svojstva. Izloženi su i mali modeli mlinova od najprimitivnijih do najmodernijih, te prikazane razne vrste energije. Sve je bilo prikazano vrlo zorno i poučno: od mužara, do mljevenja kamenom, pa mljevenja valjkom. Prikazane su vodenice ali i vjetrenjače kao i novi mlinovi iz Alföldu koji se smatrao kolijevkom modernog mađarskog mlinarstva. U Hrvatskoj je 1891. radio 71 paromlin koji su samljetili 1,422.000 met. centi žita. Manji mlinovi su radili na ušur, te je zarada bila malena, jer je ovisila o količini žita koju su seljaci dovozili na meljavu, a izvan sezone ti su mlinovi mjesecima bili bez posla. Parni mlinovi su u krajevima, koje se nije specijaliziralo za žito, bili iskoristivi samo u kombinaciji s piljenjem drva ili elektrifikacijom mjesta.

¹ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mlinovi sjeverozapadne Hrvatske, Zbornik *Stvaralački potencijal u funkciji društveno-ekonomskih i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske*, Zagreb - Varaždin, 2002., 31-43.

² "Milenijska izložba 1896. XVI. Mlinarstvo., *Obrtnik*, br. 35, 10. VIII. 1896., str. 274.

Blizina Mađarske, koja je osmislila moderno mlinarstvo, morala je utjecati na mlinove i s naše strane Drave, pa se veliki mlinovi nižu od Osijeka do Čakovca u gotovo svakom većem mjestu. Mađarska je nerado gledala na ovo bujanje i umnažanje mlinova s desne obale Drave, jer je željela imati monopol za izvoz u Srednju Europu, pa su se rijetko i teško davale dozvole za velike mlinove, a mali obrtnički mogli su se graditi obrtnom dozvolom, ali su oni bez dobrih cesta i sa slabom prometnom povezanošću mljeli uglavnom za okolno stanovništvo na bazi 10% ušurne meljave, a izvoz se kočio i nepovoljnom željezničkom tarifom.³ Parni mlinovi koji su se počeli podizati u području između Drave i Save nisu imali veliki kapacitet, ali su bili brojni, te su na jedan način imali isti učinak kao i vodenice koje su svojom brojnošću zajednički mogle samljeti velike količine žita i kukuruza.

Otvaranje novih mlinova u Hrvatskoj zbog već otvorenih mlinova bilo je dakle vrlo riskantan posao, što pokazuje mnoštvo stečajeva i obustava rada u tek sagrađenim mlinovima premda su za njihovo pokretanje trebali relativno skupi strojevi koji su se nabavljali uglavnom u Mađarskoj. To pokazuju izvještaji inspektora za parne kotlove. Uzroci propadanja bili su razni. U 1901. propao je parni mlin Martina Romarića u Javorovcu radi pomanjkanja žita za meljavu, a s istog razloga prestao je raditi i paromlin Holzera i Ljuboevića u Novom Topolju, te paromlin Josipa i Klare Hever u Starim Mikanovcima i mlin Balajića i drugova u Veliškovcu. Prestao je raditi i paromlin Adolfa Edingera u Dugom Selu radi pomanjkanja novca. Pod stečaj je otišao i parni mlin Mirka Pavelića u Gospiću. Mlin i parna pilana Salamona Švabenica u Pokupskom je napuštena.

Mlinovi s benzinskim motorom bili su pak vrlo opasni zbog eksplozija.⁴ U 1906. izgorio je Zagrebački paromlin podignut 1862., a nešto kasnije i mlin u Koprivnici. U 1911. izgorjela su tri velika eksportna mlina koji su radili uglavnom za izvoz, među kojima i "Karolina" u Osijeku a da nikad nije ustanovljen točan uzrok požara. Kako i zašto su izgorjeli ovi mlinovi nije nikada istraženo.⁵ Razlozi su mogli biti konkurentske ali i političke prirode, jer sve značajnije pozicije na europskom tržištu dobivaju veliki vojvođanski i srpski mlinovi koji su imali vrlo velike kapacitete i dok su prvi snabdijevali austrijsko, drugi su snabdijevali češko tržište. Ovi veliki mlinovi uništavali su slične ali kvalitetom brašna slabije mlinove, a osobito manje koji im nisu mogli konkurirati. Na krizno stanje u mlinarstvu svakako djeluju i dobri odnosi Austro-ugarske sa Srbijom do 1903., kada je u Srbiji bila na vlasti dinastija Obrenovića, pa je bila dobra i robna razmjena. To se promijenilo za dinastije Karađorđevića, pa ni nakon četverogodišnjeg carinskog rata i sklapanja novog Trgovinskog ugovora sa Srbijom 1908. nije bilo mnogo bolje, iako je carina za žito i brašno bila gotovo jednaka.⁶ Prestao je raditi i parni mlin Marka Šamšalovića u Iloku. Parni mlin Daniela Borovitza u Vukovaru preuzela je Vukovarska štedionica a onda Paunović koji je izvoz brašna usmjeravao u Srbiju. U stečaj je otišao i veliki dioničarski paromlin u Indjiji.⁷ Neki

³ *Izvešće kr. zemljaskog obrtnog nadzornika o pregledanju obrtnih i tvorničkih poduzeća u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji god. 1894*, str. 24., *Izveštaj Arnbna Krausa o uskršu 1894.*

⁴ Tako je izgorio mlin Fabe Vineea i Andrije Nejaka u Riečici. Izgorio je i paromlin Antonije Fischer u Andrievcima, paromlin Hehel, Blanz i Tanackovića u Novom Slankamenu, paromlin Ferde Parakera u Irigu.

⁵ *Nezavisnost*, 48, 26. X. 1912., str. 4. Mlin je nešto prije otišao u stečaj, pa se pretpostavljalo da je požar podmetnut. Često u mlin zapalili i vlasnici naplativši osiguranje.

⁶ Milivoj SAVIĆ, *Naša industrija i zanati, III. Sarajevo 1923.*, str. 331.

⁷ *Izveštaj kr. zemaljskog obrtnog nadzornika o pregledavanju obrtnih i tvorničkih podouzeća u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, U Zagrebu 1901., str. 2-3.

su mlinovi propali i zbog pojave američke i ruske konkurencije, a neki i zbog nerodnih godina kada nije bilo žita za meljavu ili radi nestručnog poslovanja.⁸

Uspriko tako rizičnog poslovanja u koje su se morali ukalkulirati visoki troškovi poslovanja oko nabave ugljena i drva te raznih ulja i stručne radne snage neprestano su se podizali novi i tehnički sve bolje uređeni parni mlinovi. Dobri krafni su se mogli izrađivati samo od kvalitetnog bijelog brašna. Mnogi parni mlinovi prilaze stoga modernizaciji svog pogona. Tako je u Đurđevcu mlin preuređen 1901. godine i opet nekoliko godina kasnije. Rekonstruiran je i parni mlin nasljednika Josipa Krausa u Osijeku. U Virovitici je 1901. sagrađen veliki mlin i ciglana Rohrbachera.⁹

Virje je pripadalo Bjelovarsko-križevačkoj županiji i uvijek se okretalo Bjelovaru gdje je do 1873. bilo sjedište Đurđevačke pukovnije i gdje je još uvijek vladao vojnički duh. Bivši krajišnici nisu imali kapitala, pa su svoje - često vrlo dobre ideje - mogli ostvarivati samo povezivanjem na raznim osnovama. Mnogi su se okrenuli mlinarenju jer se činilo da je to ulaganje kapitala koji će nositi određenu rentu i siguran život jer stanovništvo mora jesti kruh. To su shvatili i Židovi koji su bili spretniji u trgovačkim poslovima od domaćeg živilja, i kada su 1873. dobili punu ravnopravnost u imovinskim stvarima okrenuli su se bankarstvu ali i prehrambenoj industriji, prvenstveno mlinovima. U Križevcima je uz pivovaru braće Katza radio i paromlin, kao i uz ciglanu Josipa Modeca. U Gušcerovcu je parni mlin imao barun Ljudevit Ožegović. U Vrbovcu djeluje paromlin Alberta Abelesa, u Cugovcu paromlin Alekse Goldschmidta, u Sv. Ivanu Žabnu paromlin Hinka Mostera, u Bjelovaru mlin Prvog hrv. dioničkog društva za promet i prerađivanje sirovina uz koji je radila i pilana, bravarija, stolarija i pekarna, u Severinu paromlin Ivana Pohnera, a u Lasovcu Šandora Hirschlera i Janoša Ivaka. U Bedeniku je radio mlin Josipa Soše i Josipa Belaya, u Velikoj Pisanici paromlin Angeline Osmec, u Narti Pavla Nemetha, u Štefanju Gjuro Balaša, u Farkaševcu Edmunda Plachte, u Klokočevcu Stjepana Pokeca i Franje Frischingera, u Sokolovcu Gašpara Totha. U Koprivnici je krajem 1900. radio prvi parni mlin na vodu i paru, protokoliran od Leopolda Sparholza dok su drugi koprivnički mlinovi još uvijek radili na vodu. U Novigradu je Gjuro Molnar uredio mlin na vodu i na paru, a u Đurđevcu su već radili paromlin Šandora Hirschlera te mlin Emanuela Brauna, i 1900. otvoreni Dionički mlin "Podravina", a ovaj potonji imao je paromlin i u Kloštru. U Velikoj Črešnjevici vlasnici paromlina su bili Götz i Dorner, a u Mostima Marko Rechnitzer koji je doselio iz Poljane. U Dubravi kraj Čazme je imao paromlin Franko Svoboda, ali je ovdje imao paromlin i Mavro Doner koji je počeo potiskivati Svobodu. U Donjoj Vlahinički mlin na paru i vodu sagradio je Emanuel Krupička. U Potoku paromlin ima Vincenz Vodinak, u Ludini Mirko Cettolo, a u Moslavini grof Arthur Berthold koji je za pogon koristio i paru i vodu. Isto takav uređaj imao je i mlin nasljednika Pavla Golda u Popovači. U Kutini je paromlin imao Ferdo Molnar i Mortz Weber, a u Velikom Grdjevcu Svetozar Dobrović. U Gornjoj Kovačički paromlin drži Karolina Weiss, a u Trnovitici Franz Kukla. U Rogoži paromlin su imali Mihalj Vörös, a u Hercegovcu paromlin imaju Petar i Peškur. U Vidrenjaku mlin na paru i vodu ima Gjuro Misirić. Od šezdeset tvornica s parnim strojem u Bjelovarsko-križevačkoj županiji 42 su bili mlinovi.¹⁰ Mlinarska industrija bila je osnova čitavog kraja i nada za budućnost.

⁸ Isto, str. 5.

⁹ Isto, str. 4.

¹⁰ Isto str. 10-11. - Popis postojećih industrijalnih poduzeća koncem godine 1900.

Najveći paromlin u Podravini bio je Koprivnički paromlin d.d. osnovan 2. lipnja 1907. kapitalom od 200.000 kruna podijeljeno u 2000 akcija. Kapital je 1918. povišen a društvo je preuzelo i parni mlin Švarca. Mlin je mogao dnevno samljeti dva vagona žita.¹¹

Na drugoj strani jača kao mlinarski centar sve više Đurđevac koji otprema brašno do Virovitice a odatle preko Barča do Bratislave i Praga, koji su bili veliki potrošači. Najstariji mlin na đurđevačkom dijelu Podravine bio je Braunov paromlin. Osnovao ga je Emanuel Braun u zgradi vojničkog skladišta, koji je zaradio potreban kapital nakupljanjem otpadnih sirovina. Mlin do kraja 1916. posluje kao inokosno poduzeće kada postaje dionički mlin obitelji Braun i Ettinger s kapitalom od 200.000 kruna, koji se 1919. povisuje na 500.000 kruna s time da je produkcija mlina bila oko 500 vagona godišnje.¹² Emanuelov sin Ludvig Braun bio je i upravitelj Pučkog paromlina d.d. u Kloštru koji je osnovan 1912. s kapitalom od 60.000 kruna s time da je kapital 1916. povišen na 150.000 kruna.¹³

Virovci su se osjećali povrijeđeni time da moraju zamjenjivati žito za kvalitetnije brašno u Đurđevcu ili u Novigradu. Željeli su kvalitetno brašno iz svojeg mlina kako ne bi gubili mnogo vremena na razmjenu. Konkurencija i natjecanje između Virja, Đurđevca i Novigrada Podravske bila je poznata od davnine na političkom planu i oko izbornih mjesta pa se to prenosilo i na privredno natjecanje. Budući da nitko od lokalnih privrednika nije imao dovoljno kapitala da osnuje parni mlin a odaziv na upis dioničkog kapitala bio je premalen, odlučila je jedna grupa oko Svobode koji je bio direktor banke u Bjelovaru, ali i glavni faktor u virovske Hrvatske štedionici, pokrenuti izgradnju eksportnog mlina u Virju.¹⁴ No ova akcija je uskoro zamrla, da bi ponovno oživjela kada je izgorio Prvi bjelovarski mlin Lavoslava Svobode te odlučeno da se ne obnavlja.¹⁵ Na pojačanu industrijalizaciju Hrvatske svakako je djelovala promjena politike Mađarske prema Hrvatskoj. Poslije pokreta 1903. bilo je jasno da treba dati veće slobode privrednicima i u Hrvatskoj, a osnivanje Hrvatskog zemaljskog društva za obrt i industriju u Zagrebu 1904. godine i otvorenje Trgovačkog muzeja u Zagrebu upućivali su na jačanje hrvatske industrije. Tomu u prilog ide i Riječka i Zadarska rezolucija koja je ukazivala na potrebu suradnje Hrvata i Srba s Mađarima.¹⁶

Veći privredni zamah dobilo je Virje tek kada je 1908. godine željeznicom povezano s Kloštrom i Bjelovarom, a 1912. i sa Koprivnicom kao većim izvoznim mjestom prema Srednjoj Europi. Dok je veza s Bjelovarom bila značajna radi jačanja upravnog i političkog utjecaja, pruga 1912. ojačala je izvozne tendencije. Od 1908. do 1912. mjesta od Virja do Koprivnice žive u iščekivanju izgradnje ove pruge, koja je tekla uz vrlo mnogo otpora i od strane Ugarskog ministarstva i od lokalni općina koje su morale uplatiti velike svote za njenu izgradnju.¹⁷ Pruga Klo-

¹¹ *Compass. Finanzielles Jahrbuch 1922., II, Wien 1922., str. 1292.*

¹² *Compass. Finanzielles Jahrbuch 1922., II, Wien 1922., str. 1291.*

¹³ Isto, str. 1292.

¹⁴ U 1908. u đurđevačkom kotaru u Đurđevcu radi paromlin Julijane i Emanuela Brauna, Prvi podravski paromlin d.d. i paromlin Mihalja Maitza, dok u Pitomači radi veliki paromlin "Podravina". (*Izveštaj kr. zemaljskog obrtnog nadzornika o pregledanju obrtnih tvorničkih poduzeća u kraljevinama hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1908., str. 80*).

¹⁵ Ovaj je mlin, osnovan 1886. izgorio u prosincu 1911. u vrijeme kada mu je bio ravnatelj Lavoslav Singer. (*Nezavisnost, 1, 2. XII. 1911., 3.*)

¹⁶ Hrvatsko zemaljsko društvo za obrt i industriju, *Rad hrvatskoga zemaljskog društva za obrt i industriju u Zagrebu (ured. Egidije Kornitzer)* br. 1, 31. V. 1904. Ovo društvo aktiviralo je osnivanje Trgovačkog i obrtnog muzeja u Zagrebu koji se kasnije pretvorio u Etnografski muzej. (M. Kolar-Dimitrijević, *Kako se Muzej pretvorio u*).

¹⁷ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Gradnja podravske pruge, Podravski zbornik*, 21(1995), 45-54.. Čitav pro-

štar - Virje otvorena je 3. prosinca 1909. godine.¹⁸ Iako je bilo dogovorena da će se odmah nastaviti izgradnja pruge Virje - Koprivnica, trebalo je čekati gotovo tri godine da se to i ostvari, a nabava novca i otkup zemljišta su tekli s velikim poteškoćama. Kao da se nije htjelo povezati područje bivše Đurđevačke pukovnije s Koprivnicom koja je bila vrlo kompleksan grad u kojem su se miješali utjecaji Hrvatskog Zagorja s jakim utjecajima iz Mađarske. Za područje od Đurđevca do Koprivnice počeli su se natjecati privrednici u osnivanju svojih poduzeća, pretpostavljajući da će se izgradnjom pruge nastaviti do Koprivnice a možda i do Varaždina. Tako je i Matija Peršić obnovio ideju da se podigne parni mlin u Virju.

Međutim Novigrad Podravski je pretakao Virje. Tu je kapitalom od 75.000 kruna osnovana 8. svibnja 1910. Hrvatska tvornica brašna i tjestenina d.d. a utemeljitelji su bili Engelbert Svoboda, umirovljeni satnik iz Zagreba, novigradski načelnik i posjednik Mijo Matunci, novigradski župnik Ivan Kristić i ravnatelj Novigradske štedionice Juraj Ettinger, te Ljudevit i Šandor Braun vlasnici mlina u Đurđevcu, koji su također 1910. proširili kapacitet svog mlina.¹⁹ Kasnije mlin nosi naziv Novigradski paromlin d.d.²⁰ Osnivanje novigradskog mlina zaprepastilo je Matiju Peršića, pa se osnivanje paromlina u Virju ponešto proteglo jer umjesto dioničkog paromlina sagrađen je suvlasnički paromlin. Radi osnivanja novigradskog mlina Matija Peršić nikada nije bio dobar s Ettingerovima koji su uz podršku financijskog kapitala uskoro postali samovlasnici novigradskog mlina a preuzeli su i koprivnički paromlin.²¹ Virovski mlin, iako je imao zgodniji položaj zbog mogućnosti da se željezničkim kolosijekom veže uz prugu, i unatoč tome što je bio izgrađen kao veliki eksportni mlin nikada to nije postao upravo zbog novigradskog mlina. .

Izbor gradnje mlina u Virju bila je loša odluka, jer se u Đurđevcu smjestila "Podravina d.d." sa svojim mlinom, te mlinovima u Pitomači, a pomišljali su i na izgradnju velikog mlina u Bjelovaru.²² Kada su Ljubičeve *Hrvatske novine* 1909. najavile osnivanje dioničkog paromlina u Virju s dioničkom glavnicom od 100.000 kruna odmah je bjelovarska *Nezavisnost* najavila da sumnja u uspjeh ovog poduzeća pa je zainteresiranost posjednika kapitala opala i virovski mlin nikada nije osnovan kao dioničko poduzeće.²³ Uzalud bjelovarski list *Nezavisnost* objavljuje članak "Novi paromlin u Virju, što ga kani podići g. Matija Peršić, baviti će se meljavom na malo, ali će raditi i za eksport. Mi želimo bujni procvat tomu mladom poduzeću."²⁴ Izbor lokacije virovskog mlina je bio vrlo loš usprkos toga što je Virje bilo najveće selo u Hrvatskoj koje je s okolinom imalo oko 10.000 stanovnika na koje je kao potrošače vjerojatno Peršić i računao u kalkulaciji za izgradnju mlina. Peršić je uspio izgraditi mlin u Virju, pri čemu je povijest tog

ces detaljno je opisan u bjelovarskom tjedniku *Nezavisnost od 1909. do 1912 godine u velikom broju članaka*.

¹⁸ *Nezavisnost*, 1, 4. XII. 1909., str. 2. Na otvorenje su došli mnogi Bjelovarci na čelu s Lavoslavom Singerom, a od Zemaljske vlade Stanisavljević. Tu se našao i Pero Slav Ljubić, đurđevački odvjetnik dr. Lichtenberg, načelnik Đurđevca Ferega, kotarski liječnik Balaško. Istovremeno je otvoren i telefonski spoj s Bjelovarom.

¹⁹ *Nazavisnost*, 16, 19. III. 1910., 3 - "Novigradski paromlin"; *Nezavisnost*, 52, 26. XI. 1910., 3. - "Industrija u Podravini".

²⁰ *Compass. Finanzielles Jahrbuch 1922., II, Wien 1922., str. 1293.*

²¹ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mlinarstvo koprivničkog područja za vrijeme kapitalizma. *Podravski zbornik "86"*, 11, Koprivnica 1986, 32-43

²² "Dopis iz Gjurjevca", *Nezavisnost*, 15, 9. III: 1912., 3.

²³ *Nezavisnost*, 33, 17. VII. 1909., str. 6. - PODRAVAC, Dionički paromlin u Virju. U članku se upozorava dioničare da paze kuda ulažu svoj novac.

²⁴ "Novi paromlin u Virju", *Nezavisnost*, 16, 16. III. 1912., str. 4.

mlina prava kriminalna priča u kojoj se isprepliću poma-ganje i nepoma-ganje privrednika ali i članova obitelji. Bilo je neopisivo teško...

Tko je bio Matija Peršić? Rođen je u Ferdinandovcu 10. ožujka 1876. od oca Ivana. Bila je to krajiška obitelj koja se 1873. našla na popriličnoj vjetrometini s premalo zemlje i previše djece. Kao dvanaesto dijete u obitelji Matija Peršić je kao trinaestogodišnji dječak pošao na učenje obrta u Mađarsku te je tako došao i do Graza, gdje je proveo duže vrijeme radeći kod jednog obrtnika. Vjerojatno je 1896. posjetio milenijsku izložbu u Budimpešti i shvatio da se narod ne mora zabavljati ali da mora jesti. Budući da je stanovništvo Austro-ugarske monarhije naglo raslo jer pola stoljeća nije bilo ratova, mislio je da je mlinarstvo dobar posao. No ovi planovi nisu odmah ostvareni. Radio je od 7. rujna 1897. do 6. listopada 1903. kao bravar, dreher, monter i mašinst u tvornici papira "Leykam" u Grazu. Bio je član radničkog društva i zajedno sa Šavorom, krojačem iz Koprivnice postao je član uprave. Usprkos teškom radu Matija Peršić je uvečer učio. Položio je 1901. na Tehničkoj visokoj školi ispit za strojara parnih strojeva jačine 120 konjskih snaga i posvetio veliku pažnju svom stručnom usavršavanju.

Oženio se 1902. s Antonijom Albrecht čija je obitelj imala vrtlariju u Grazu u Papirermühlgasse gdje je Matija Peršić radio. Pratio je zbivanja u Hrvatskoj. Smatrajući da su se u domovini nakon odlaska bana Khuena Héder-váryja otvorile mogućnosti boljih radnih uvjeta, a i otvaranja novih poduzeća, on se 1903. nakon velikog pokreta vraća u Hrvatsku zajedno sa Antonijom. Nostrificira 25. veljače 1905. svoju strojarsku diplomu pred posebnim Povjerenstvom u Zagrebu, te se zapošljava 1. svibnja 1906. kao strojar kod Gradskog poglavarstva u Zagrebu koji posao prekida 1. listopada 1908. na vlastitu molbu, stanujući u tom vremenu u Savskoj ulici 32. Tu mu se rodila i kćer Jelisava Kolar, a ime kćeri ukazuje da je bio slavenski orijentiran. Do 15. travnja 1912. radi kao upravitelj strojarnice, munjare, pilane i mlina Nadbiskupskih dobara u Zagrebu, u vremenu nadbiskupa Jurja Posilovića odnosno njegovog zamjenika dr. Antuna Bauera, te je u tom vremenu stanovao u Švicarskoj kući u Maksimiru iako je često odlazio i u Brezovicu gdje je nadbiskupija imala mlin. Svilarški pogoni u Maksimiru su prestali raditi jer je Zemaljska vlada otvorila novu svilanu kraj Savske ceste.

Matija Peršić je kupio za 2500 kruna, što je bio miraz njegove supruge Antonije iz Graza, zemljište u Virju uložak br. 8864 na kojem je namjeravao sagraditi paromlin. U potrazi za kapi-

Matija Peršić sa suprugom Antonijom na početku 20. stoljeća (obiteljski album Kolar)

Diploma Matije Peršića sa Visoke tehničke škole u Grazu iz 1901. godine

talom povezao se s trgovcem Mirkom Barcem iz Kloštra²⁵, pa je mlin nazvan "Mlin Peršić i Barac". Pismeno je dogovoreno da će Matija Peršić voditi strojarnicu i cjelokupno poslovanje oko mljevenja i prometa žitom primajući za to plaću od 200 kruna mjesečno, te uživati u naravi stan od dvije sobe, kuhinje, sa svjetlom, gorivom, vrtom te 25 kg brašna a otpacima od mlina moći će hraniti perad i dvije svinje. Trgovac Mirko Barac je također trebao imati plaću od 200 kruna mjesečno i trebao je pomoći kod kupnje i prodaje pšenice i brašna, odnosno kod knjigovodstva. Ovaj ugovor je potpisan u prisutnosti svjedoka Stjepana Kucela i Martina Martinčevića.²⁶

Mlin je počeo radom 12. travnja 1912., i već 16. ožujka 1912. bjelovarska *Nezavisnost* je o tome izdala posebno obavještenje najavljujući da će se mlin baviti meljavom na malo ali da će raditi i za eksport, te je tom mladom poduzeću zaželjeno uspješno poslovanje.²⁷ No montiranje svih strojeva je išlo polagano. Općinski načelnik Virja Ljubić i bilježnik Topolčić pregledali su u prisustvu javnog bilježnika dr. Andrije Peršića iz Đurđevca 20. listopada 1912. čitav mlinski pogon te ga detaljno opisali.²⁸ Mlin je sagrađen kao dvokatna zgrada sa strojarnicom u koju je ugrađen lokomobil "H. Lanz" iz Mannheima kupljen na kredit za 12.017 kruna ali je to bio stroj od svega 60 KS s pregrijačem za koji je trebalo paru rashlađivati i onda vodu ponovno koristiti u kotlu. Mlin je dakle raspolagao s vrlo malo energije. Toliko su snage imale i male lokomotive Gutmannove šumske željeznice.²⁹

Mlin nakon izgradnje (slika kod obitelji Kolar)

Mlinski strojevi za meljavu su kupljeni kod G. Lesthera iz Braunschweiga u iznosu od 31.000 kruna, a cigle su kupljene od Ljudevita Topljaka iz Koprivnice za koje je trebalo platiti 4040 kruna. Strojevi za meljavu su nabavljeni za 31.000 kruna kod Maschinenfabrik und Mühlenbauanstalt "Luther und Braunsweig" u Beču kreditom od Austrijsko-ugarske banke uz 6% kamata, garantirajući za otplatu duga čitavim imetkom.³⁰ Mlin je bio moderan za ono vrijeme, jer je mogao proizvoditi najkvalitetnije brašno i samljeti dnevno vagon žita, ali mu je nedostatak bio slabi stroj. Preko elevatora žito se odvodilo do drugog kata. Zgrada mlina je imala broj 1927., a u dvokatnom mlinu montirana su tri para valjaka i tri para kamena, nabavljenih u Francuskoj, te posebni stroj "Brillant" za proizvodnju grisa, strojevi za čišćenje pšenice i prosijavanje brašna. Bravarska radiona je opremljena raznovrsnim bravarskim i strojevnim alatom, a pilana je imala

²⁵ Mirko Barac, sin Tome, bio je trgovac u Kloštru Podravskom kuda je obitelj došla iz Grižana u Vinodolu, a iz ovog kraja su se doselili i Peršići. (Ivica ZVONAR, *Šemovci, Prilozi za povijest mjesta, Šemovci* 2007., 21.) Mirko Barac je s bratom Tomislavom bio u upravi "Podravskog paromlina" u Bjelovaru 1909. (*Nezavisnost*, 17, 27. III: 1909., 4. - Podravski paromlin.

²⁶ Originalni ugovori i dokumentacija gdje se to posebno ne spominje nalaze se kod Mire Kolar.

²⁷ *Nezavisnost*, 16, 16. III. 1912., 2. - Novi paromlin u Virju.

²⁸ Ovaj dokumenat je sačuvan u Gruntovnici Đurđevca ul. Mlin Peršić Virje.

²⁹ Jedna takova pod imenom Geber nalazi se u Beliščanskom muzeju.

³⁰ Ovaj je hipoteka isplaćena tek 28. veljače 1920.

puni gater i cirkular. Izgrađen je i industrijski željeznički kolosijek normalne veličine koji je trebao olakšati dovoz žita i izvoz brašna a vagoni su se mogli puniti iz mlina i iz magazina. Početak rada mlina vremenski je vezan uz otvaranje željezničke pruge Virje - Koprivnica preko koje se moglo trgovati s Primorjem gdje su Barčevi imali mnogo veza. Da nije bilo te pruge mlin nikad ne bi bio podignut.

Mislimo da je presudno za izgradnju virovskog mlina to što su 1911. izgorjela dva osječka mlina, a i paromlin u Bjelovaru, koji se više nije obnavljao.³¹ Možda su ih palili upravo mlinari. Društvo mlinarskih obrtnika Hrvatske i Slavonije održalo je 1912. prvu redovnu skupštinu u Zagrebu na kojoj su mlinari i mlinarski radnici tražili da se prekine s osnivanjem velikih eksportnih mlinova, jer im se takvom politikom oduzima kruh.³²

Matija Peršić je sa suprugom Antonijom i kćerkama Jelisavom i Štefanijom počeo živjeti i raditi u kući uz mlin te je koristio nekvalificirane radnike koje je priučio radu. Neprestano je promišljao kako da poboljša rad mlina. Antonija je pak prijateljerala sa učiteljicom Anom Šaruncac rođ. pl. Ožegović, koja je stanovala u blizini, te su ove dvije susjede izmjenjivale vrtlarska znanja i kulinarske vještine. U tom je vremenu ispred kuće posađen ružičnjak.

Međutim vrlo brzo je Matija Peršić postao svjestan krive procjene što je mlin izgradio između Đurđevca i Novigrada Podravske, pogotovo stoga što su Virovci jeli kukuruzni kruh i sadili uglavnom kukuruz s kojim su hranili svinje i tako uvećavali prvotnu vrijednost kukuruza. Znatan dio dobitka odlazio je na otplatu kredita za stroj, strojeve i građevni materijal. To je prisililo Matiju Peršića da pretvori mlin u zadružno društvo. Prema ugovoru sklopljenom 18. prosinca 1912. u uredu dr. Andrije Peršića u Đurđevcu mlin je promijenio ime u "Umjetni paromlin d.d." sa pet suvlasnika (Mirko Barac iz Kloštra, Vid Cillinger, vlasnik Hrvatske štedionice u Virju, Marija Peršić iz Virja, Josip Svoboda iz Bjelovara i Lambert Žerdik iz Virja) te je svaki imao petinu vlasništva. Zadružni kapital je utvrđen na 75.000 kruna i dioničari su morali do 1. ožujka 1913. uplatiti svoje udjele. Iz ugovora se vidi da se zemljište već uvećalo česticom koja je kupljena od Mjesne općine Virje. U zajedničkom ugovoru je navedeno da niti jedan član zadruge ne može podići novi zajam, ali je kasniji suvlasnik Dragutin Svoboda ovu odredbu ugovora izigrao. U tom vremenu je mlin relativno dobro poslovao jer su se svi partneri angažirali na prodaji. No neki partneri nisu bili zadovoljni dobitkom, koji nije mogao biti velik. Kontrola je bila međusobna i jasno je da zbog slabe dobiti uskoro dolazi do sukoba između suvlasnika iako je mlin radio izvan kontrole Zajednice za žito kao manji mlin te je mogao svoje viškove plasirati kod trgovaca u Primorju gdje je Barac imao mnogo veza.

3.

Rad virovskog paromlina za Prvog svjetskog rata. Povod ratu je bilo ubojstvo Prijestolonasljednika Ferdinanda i njegove supruge Sofije Koburške u Sarajevu od Gavrila Principa, člana Crne ruke. Uzroci su bili dublji - želja Beča da ponovno ostvari apsolutnu kontrolu nad Srbijom koju je izgubio dolaskom Petra Karađorđević na srpsko prijestolje. Budući da Srbija nije brzo pristala na ultimatum Austro-Ugarske da ona provodi istragu, Beč je započeo rat koji će - kako je mislio zbog dugotrajnih priprema za rat - biti kratkotrajan i da će završiti pobjedom Austro-Ugarske. Međutim ovaj rat pretvorio se ubrzo u Svjetski rat i, umjesto prvotnog oduševljenja, sve

³¹ Prvi bjelovarski paromlin je na 23. redovnoj sjednici 28. V. 1913. likvidiran i potraživanja je preuzela Hrvatska eskompnta banka.

³² "Društvo mlinarskih obrtnika", *Nezavisnost*, 44, 28. IX. 1912.,

hrvatske bolnice, ali i škole i javne ustanove počele su se puniti ranjenicima, a u gradovima je zavladała nestašica koja se do 1918., protegnula i na vojsku.

Matija Peršić je 1. srpnja 1914. - dakle neposredno nakon atentata u Sarajevu - svojevóljno istupio iz mlina te se namjestio kao strojar u Bjelovarskom mlinu. No rat ga nije zaobišao. Bio je mobiliziran te je 1916. radio kao strojar od 15. rujna 1916. do 9. studenog 1918. u Gradskoj munjari i vodovodu u Zagrebu. Bilo je to izvanredno teško razdoblje za njegovu obitelj koja je ostala u Bjelovaru stanujući u zgradi Prvog bjelovarskog mlina. Pomoć za obitelji mobiliziranih vojnika bile su minimalne, a rat je bio dugotrajan i bijeda je uništavala radničke obitelji.

Mlin u Virju radi za vrijeme rata kao obrtnički mlin pod nazivom "Umjetni paromlin Josip Svoboda i drugovi" te ne potpada pod Zajednicu za brašno, što mu je omogućilo da šalje brašno prema Hrvatskom Primorju i u Rijeku, te je iz tog vremena sačuvan jedan svezak Kopierbucha s korespondencijom.³³ Međutim i drugi zadrugari vide da mlin nije baš rentabilno poduzeće, ako se moraju platiti knjigovođa i strojar te radnici. Prvi je to spoznao Josip Svoboda koji osniva u Bjelovaru 1913. Prvu bjelovarsku tvornicu suhomesnate robe i masti, koja je tijekom Prvog svjetskog rata postala veliki vojni snabdjevač. I Mirko Barac se 30. ožujka 1915. povlači iz mlina te prodaje svoj dio mlina Cilingeru i Žerdiku za 14.000 kruna, ali se vraća Svoboda koji je imao višak kapitala, te tako Barac, Cilinger i Žerdik postaju trovlasnici mlina.

Svi su podravski mlinovi tijekom rata radili punim kapacitetom. Neki su iskoristili povoljnu konjunkturu pa su povećali svoj kapital. Svi ti veći mlinovi postaju dionička društva, uključujući i Braunov mlin u Đurđevcu. Braunovi su se povezali i s Ettingerovima u Koprivnici te su zajednički 1917. podigli uljaru koja je također snabdijevala vojsku. Mlin u Virju nije radio tako uspješno jer nije mogao konkurirati Ettingerovima ni Braunovima, pa je zapravo bio pasivno i vrlo ugroženo poduzeće. No nekako je dočekao kraj rata.

4.

Mlin u Virju od 1919. do 1924. godine. Matija Peršić nije mogao zaboraviti mlin u Virju. Izjavom od 10. travnja 1919. i ulaganjem 18.750 kruna Matija Peršić je ponovno postao četvrti suvlasnik mlina. Kao i uopće u vremenu poslije Prvog svjetskog rata visoka cijena žita, kukuruza i mesa omogućila je seljaštvu da otplati stare dugove a dio toga se prelio i na mlinare koji su preživljavali zbog visoke cijene brašna i dobrog plasiranja istog konjunkturu.³⁴ Matija Peršić pomišlja na nove investicije i proširenje. Odbor mjesne općine Virje zamijenio 16. studenog 1919. godine s mlinom zemlju, te je dio čestice 8863/3 postao zamjenom vlasništvo mlina, a 872 hvata su i kupljena za 1744 kruna, tj. dvije kruna po hvatu. U zamjenu je čestica 8864/2 dana

Privjesak za vreće kojim se garantira čistoća njenog sadržaja. Ovalno u obiteljskoj ostavštini.

³³ Očuvana je jedna Kopirna knjiga iz koje se vidi da se trgovalo vrlo malim količinama,.

³⁴ Braunov paromlin u Đurđevcu povisio je dionički kapital od 200.000 na 500.000 kruna, a Koprivički je podigao 1919. kapital na 600.000 kruna i 1921. već na 3,000.000 kruna. Strojevi koprivičkog mlina procijenjeni su na 1,943.765 kruna, nekretnine na 649.853 kruna, zalihe na 347.450 kruna Novigradski paromlin također u vlasništvu Ettingerovih imao je krajem 1919., strojeve u vrijednosti od 243.318 kruna, a akcijski kapital iznosio je 150.000 kruna. Na dionicu od 100 kruna isplaćivana je 1920. dividenda od 6 kruna. (*Compass. Finanzielles Jahrbuch, 1922, I, str. 1292, 1293*).

općini za proširenje općinskog puta iz Virja u Molve.³⁵ Bilo je to vrlo važno i za mlin jer se sada laganije do mlina dolazilo sa sjevera, iako su radi toga vjerojatno neki vodeničari na Dravi izgubili svoje mušterije.

Vrijeme od 1919. do 1924. bilo je zlatno doba jugoslavenskog mlinarstva pa je mrvica od toga uživao i virovski mlin. Naime on nije mogao dobiti izvoznice brašna za inozemstvo pa se radilo isključivo s domaćim tržištem. Uskoro su suvlasnici mlina izračunali da im kapital uloženi u virovski mlin ne nosi dovoljnu dobit, pa su se nastojali izvući svoj kapital i investirati ga u područje financija ili u neku drugu konjunktorniju industriju. Do te je spoznaje došao i Vid Cilingger preko svog knjigovođe Mihajla Štajdla i blagajnika Martina Grgaca.³⁶ On prodaje 6. veljače 1922. godine za 150.000 dinara Matiji Peršiću sva svoja prava na mlin i zemlju, nakon procjene Jakoba Kovača i Jakoba Bešenića. Već 16. studenog 1923. i Lambert Žerdik prodaje svoja prava Matiji Peršiću koji je bio vlasnik 2/3 mlina i Dragutinu Svobodi koji je bio vlasnik trećine. Naime Josip Svoboda koji se aktivirao potpuno u svojoj tvornici mesnih prerađevina u Bjelovaru prenio je svoja prava u virovskom mlinu na Dragutina Svobodu. Ovaj je sklopio 1925. s Matijom Peršićem dogovor da niti jedan niti drugi ne mogu opteretiti posjed hipotekom. Međutim Dragutin Svoboda se nije toga držao. Opteretio je nekretnine u Virju, ali i svoj posjed u Bjelovaru, 26. lipnja 1924 hipotekom od 140.000 dinara kod Međunarodne banke d.d., i ponovno 167.710 kod Državnog erara, te 30. lipnja 1925. ponovno kod Međunarodne banke, koje hipoteke su se vukle na posjedu Dragutina Svobode sve do socijalističkih vremena, kad su izbrisane. Međutim Matija Peršić je isplatio onaj dio hipoteke koji je stavljen na mlin.

Matija Peršić bio je u tom vremenu čovjek akcije. Peršić je 17. studenog 1919. darovao 2.000 kruna za izgradnju vatrogasnog društvenog doma u Virju čime je bio osnivač tog doma sagrađenog mnogo kasnije. Sudjelovao je u popravku Rusanovog spomenika i kupnji zvona za crkvu te je bio kum kod blagoslova zvona 1929. godine.³⁷ Mr. Dražen Podravec nazvao je Peršića mecenom sviju društvenih organizacija u Virju.³⁸ Matija Peršić je bio vrlo društven a volio je i dobru kapljicu u umjerenim količinama. Svim snagama pokušavao od mlina stvoriti uzorno tvorničko poduzeće kakve je viđao u Austriji. Mlin nije mogao poslovati samo na maloj čestici 8863/3 već je imao u zakupu 877 č.hv od Našičke tvornice tanina i paropile d.d., 871 č.hv. od Zemljišne zajednice u Virje, a 160 č.hv. od Grubera. I kao što nije htio biti radnik tako sada štednjom nastoji doći do vlasništva ove zakupljene zemlje. U studenom 1922. Matija Peršić i Svoboda kupuju za 37.500 dinara česticu 8611/1 čime su dobili mogućnost izgradnje industrijske željezničke stanice, nadajući se da će time uvećati konkurentnost mlina u odnosu na druge mlinove koji su bili udaljeni od željezničke pruge. Tada su pribavili i dozvole za njenu izgradnju.

5.

Borba za tržište 1925. do 1930. Kraj industrijske i osobito mlinske konjunktore počeo se nazirati već 1923. godine. Dinar kao jedina novčana jedinica od siječnja 1923. bio je skup i izvoz je počeo zastajkivati, a Austrija i druge srednjoeuropske zemlje počele su se snabdijevati kanadskom i ruskom pšenicom, sigurnijim i jeftinijim snabdjevačima, meljući žitarice u vlastitim

³⁵ Svjedoci su bili od strane općine Ivan Šalvari, Petar Benkek, Gjuro Gjukešić, Franjo Mesarov, Andro Mesarov i Daniel Hrženjak. Ugovor je odobrio kotarski predsjednik 13. veljače 1920

³⁶ Compass, 1922., I, str. 1171. Osim Hrvatske štedionice d.d. osnovane 1900., u Virju je od 1897. djelovala Prva Virovska dionička štedionica kojoj je direktor bio dr. Oton Virjanić.

³⁷ Paškal CVEKAN FRANJEVAC, *Virje*, Virje 1976., 72. Na slici stoji Matija Peršić u prvom planu.

³⁸ Mr. Dražen PODRAVEC, *Povijest virovskog školstva. 1759.-1999.*, Virje 1999, 65,

mlinovima. Drugim riječima Austrija je izgradila svoje autarhično gospodarstvo i prestala je biti naručilac brašna u našim mlinovima. To je mnoge mlinove dovelo do propasti. Tri velika mlina u Đurđevcu, od kojih je mlin "Podravina" imao i svoju željezničku stanicu, te Ettingerov Novigradski paromlin, smješten također u blizini željezničke stanice bili su nezavidna konkurencija virovskom Peršićevom mlinu, jer im je i brašno bilo kvalitetnije mljeveno, usprkos nastojanja Matije Peršića da mlin dade najbolju nulericu, cvajericu i finfericu kao krušno brašno, te posije. Na velikom jugoslavenskom tržištu počeli su si nesmiljeno konkurirati veliki mlinovi, pogotovo oni iz Vojvodine, koji su počeli uslijed gubitka vanjskog tržišta slati glasovito brašno "adu" na područje Hrvatske. Na silosu Peršićevog mlina u prvom katu neki je mlinar zapisao u tom vremenu stihove: "Matiša prodaje Adu i tu Matiji Peršiću opet živjeti ne daju". Naime virovski trgovac Matiša je za svoju trgovinu kupovao banatsko brašno od kojeg su kolači bili bolji.

Peršić je imao i drugih problema. Skupljao je kapital potreban za otplatu drugih suvlasnika, ali i za gradnju kuća u Koprivnici, smatrajući da su nekretnine jedina zaštita od rastuće inflacije koja je novčano tržište u jugoslavenskoj državi činila vrlo nestalnim i nesigurnim a on je imao dvije kćeri koje je trebao opskrbiti. Zanimljivo je da Matija Peršić nikada nije kupio niti jednu dionicu. Činilo mu se da su samo nekretnine sigurno ulaganje. Razvio se u pravog škrcu koji je pažljivo okretao svaki dinar, te je ponajviše štedio upravo na članovima svoje obitelji iako je prema vani često istupao kao dobročinitelj humanitarnih i socijalnih akcija.

U međuvremenu su mu obje kćeri bivale sve veće i zahtjevnije. Matija Peršić je 13. ožujka 1926. za stariju kćer Jelisavu Peršić kupio sva prava Dragutina Svobode, te je tako Jelisava 1926. postala novi suvlasnik Matije Peršića na paromlinu koji je bio u grunt. ulošku 6348 i 6685, na čestici 8864/2, te oranice Zaokopnicu 8861/1 od 877 hvati, oranice u Travniku 8864/1 i 8864/3 od 440 i 41 hvati, te oranice Travnik na čestici 8863/3 od 963 hvati. Budući da nije imao dovoljno novca položio je u gotovini 10.000 dinara, a ostatak od 110.000 dinara obavezao se isplatiti do 31. prosinca 1927. sa 6% kamata.³⁹ Smatrajući da je dug zao drug Matija Peršić je uspio isplatiti Dragutinu Svobodu do 27. prosinca 1926., te je Božić te godine očito bio u obitelji Peršić veliki dan, jer je virovski mlin postao obiteljsko poduzeće Matije Peršića i Jelisave Peršić. Međutim druga kćer Štefanija tražila je ista prava. Pod njenim pritiskom Matija Peršić, darovnim ugovorom od 18. siječnja 1928. prenosi polovicu svog vlasništva u Virju na nju, te je tako mlin opet imao tri suvlasnika od kojih je svaki raspolagao sa 33% imovine.

No to je vrijeme kada obje njegove kćeri, starija Jelisava, rođena 9. rujna 1906. u Zagrebu u Savskoj ul. 81. i mlađa Štefanija, rođena 1910., stasaju za udaju, i oko mlina, koji je izvana onako bijeli izgledao poput goluba koji je sjeo u podravsku ravnice, počeli su se vrzmati oko udavača mladi ženici. Mlađa Štefanija, koja je sve škole završila u Virju, bila je društvenija i znala je lijepo pjevati, pa se dobro uklopila među virovške djevojke, za razliku od Jelisave, koja je poslana nakon završetka građanske škole 1920. godine u Graz u dvo-godišnju birotehničku školu gdje je naučila dvojno knjigovod-

Kćerke Matije Peršića Jelisava i Štefanija oko 1926 godine

³⁹ Ugovor je sastavio đurđevački odvjetnik dr. Andrija Peršić, a jedan svjedok je bio Milan Maraković. Procjenitelji su bili Martin Ivuray i Stjepan Živko a prijenosna pristojba od 7.200 dinara plaćena je kod Poreznog ureda u Koprivnici.

stvo, stenografiju i francuski jezik pa se po povratku više nije dobro uklopila među virovske djevojke. Virovci su govorili da je lijepa, ali "grintava" i "gizdava".

Zbog kreditne krize poslije 1924. bilo je sve teže doći do dinara. Kako bi plasirao brašno koje je izvlačio iz 10% ušura i tako došao do gotovog novca Matija Peršić sa kćeri Jelisavom otvorio je prodavaonicu brašna i mjenjačnicu žita u Koprivnici u Varaždinskoj ulici. U Koprivnici tada živi i Matijina žena Antonija.

6.

Mlin od diktature do Banovine. Štefanija Peršić se udala za Josepha Hasenauera, mlinskog tehničara, 1928. godine. Udaja mlađe sestre ponukala je i Jelisavu da se vjenča već 20. svibnja 1929. za suca u Koprivnici Vinka Kolar, rođenog 18. siječnja 1900. u Đurđevcu od oca stolara Stjepana i majke Marije rođ. Pogačnik. Ove udaje nisu baš bile sretne za obitelj. Kolar je bio činovnik, čisto uredski čovjek, a Joseph Hasenauer želio je mlin voditi sam. To mu je Matija Peršić i dopustio preselivši se u Koprivnicu gdje je već radila prodavaonica i mjenjačnica brašna i žita. Matija Peršić se u tom vremenu uključio u rad gradskog zastupstva, te je bio gradski zastupnik u vremenu diktature, zalažući se da se Podravina elektrificira iz mariborske hidrocentrale Fale, a zalagao se i za poboljšanje vatrogasne službe u Koprivnici i za uređenje prometa.⁴⁰ Čini se da mu je početkom diktature išlo dobro, jer je 14. siječnja 1929. Matija Peršić sa obje kćeri uspio kupiti još jednu oranicu u Travniku u Virju s površinom od 160 čhv od Marije Grubera iz Zagreba za tisuću dinara.⁴¹

Joseph Hasenauer nije bio zadovoljan malom zaradom mlina, te je nabavio kamion i počeo trgovati drvom, brašnom i peradi. Uskoro mu se rodila kćer Anica i sin Ivica. Iako je bio obavezan da snabdijeva prodavaonicu brašna u Koprivnici brašnom ali i poljoprivrednim proizvodima te mesom i jajima, to baš i nije štimalo. Uskoro su započele nesuglasice, i Joseph Hasenauer je pronašao u novinama oglas da se prodaje mlin u stečaju u Bačkom Petrovcu kraj Novog Sada. Zatražio je da Matija Peršić isplati Štefaniju koja je imala trećinu posjeda i to u novcu. Ova isplata u novcu gotovo je uništila Matiju Peršića, a Jelisavu Kolar dotjerala do živčanog sloma. Bilo je to vrijeme velike krize i diktature kada je novac bilo teško zaraditi i kada je prodaja svega gotovo potpuno stala. Mlin zbog ove isplate ulazi u dugotrajnu krizu iz koje se izvlači tek 1938. godine, pri čemu treba uzeti da je država sve više smatrala žito i brašno svojim monopolom, te je određivala niske cijene brašnu, žitu i kruhu stišavajući tako pokušaje socijalnih nemira koji su 1935. godine započeli potresati zemlju.

Konačno je tek 15. prosinca 1935. razvrgnuta je zajednica između Štefanije Hasenauer rođ. Peršić s jedne strane te Matije Peršića i Jelisave Kolar rođ. Peršić s druge. Štefanija je pored već ranijih isplata dobila i dvije kuće u Koprivnici (u Basaričekovoj 4 i na Sajmovnom trgu) što je potpisano pred koprivničkim bilježnikom dr. Veljkom Ilićem. U tom procesu je izvršena i procjena vrijednosti imetka u Virju na 345.000 dinara.⁴² Mlin i čitav posjed u Virju postao je sada vlasništvo Matije Peršića i Jelisave Kolar, svaki u polovini, što je upisano u gruntovni uložak u Zemljišno-knjižnom uredu u Đurđevcu 6. siječnja 1936. godine.

Zbog toga što je imao samo parni stroj od 60 KS mlin je bio izuzet iz skupine velikih eksportnih mlinova, te je protokoliran kao obrtno poduzeće. Na taj način je omogućeno nešto slobodnije

⁴⁰ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Grad Koprivnica i njegovi ljudi u vrijeme velike svjetske gospodarske krize, *Podravina*, br. 11, Koprivnica 2007., 138-156.

⁴¹ Ugovor je sastavio dr. Marijan Sabolić, tada odvjetnik u Đurđevcu.

⁴² Procjenu su izvršili Janko Kovač i Franjo Lauš.

poslovanje i manji porezi. Mlin je živio od ušurne meljave i piljenja drva za seljake, te od prodaje brašna i nakupa žita u Koprivnici gdje je živio i Matija Peršić od 1930. do 1934. kada je mlin u Virju vodio njegov zet Joseph Hasenauer, a zarađivao je u Koprivnici i Vinko Kolar kao javni bilježnik. Ipak Matija Peršić i Jelisava Kolar odahnuli su kada su poslali jedini vlasnici mlina. Već 17. svibnja 1936. uspjelo je Matiji i Jelisavi Peršić koji su ostali suvlasnici mlina prilikom diobe Zemljišne zajednice Virovski konaci kupiti 21 č.hv. na čestici 8864/4, 38 č. hv na čestici 8863/5 te 39 č.hv. na čestici 8863/2.⁴³ Bile su to male ali i zadnje kupnje koje su zaokruživale mlinski posjed koji je imao multifunkcionalno značenje i kao mlin i kao pilana i kao stovarište drva ali i kao malo seosko gospodarstvo s vrtom, voćnjakom, farmom peradi i dohranilo se uvijek s dvije svinje.

Oslobodivši posjed Matija Peršić je odmah 26. srpnja 1936. kod Drage Ljubonjića u Derventi, koji je imao rudnik mlinskog kamenja, naručio dva mlinska kamena kako bi poboljšao meljavu kukuruza. Smatrajući da je parni stroj od 60 KS usko grlo rada mlina naručio je i kod mađarskog konzorcija Ganz u Budimpešti novi jači stroj od 200 KS, koji je do 1941. i uplatio, ali taj stroj nikada nije stigao u Virje, a ugovor je uništen prilikom izbacivanja arhive iz mlina 1948. godine pa je time propala i mogućnost svakog traženja naknade. Naime od dobro vođene evidencije iz koje se ništa nije bacalo ostalo je kod obitelji samo nekoliko fragmenata među kojima spominjem inventarnu knjigu od siječnja 1937. do lipnja 1942. godine. Iz te se knjige vidi da je između mlina i trgovine u Koprivnici obračunavan svaki kilogram brašna i žita, ali i da je mjesečni trošak mlina iznosio u siječnju 1937. godine 5344 dinara iako mlin nije radio u tom mjesecu. Radio je tek od srpnja pa do listopada, te da je plaća radnika iznosila tih mjeseci od 4-5000 dinara, plaćajući stalno čitave godine samo noćnog čuvara koji je imao sat na kojem je morao bilježiti svoj obilazak oko mlina. Dio plaće dobivali su radnici i u naturi, tj. brašnu i posijama. Radnici su bili priučeni, kao Pero Ljubić iz ulice Gaj, izvrstan mlinar koji je školovao svog sina na fakultetu, te mašinistu Pavela, ali je Matija Peršić obavljao sve stručne poslove i kontrolu, trčeći stalno između strojnice, pilane, mlina, stranaka, telefona itd. Svaki dan mu je virovski knjižar M. Tišljar slao novine, a svakih nekoliko dana dolazio je brijač da ga obrije. Iscrpljivao se tako u sezoni kada se je mljelo dan i noć i to je ostavilo trajnih posljedica na njegovom zdravlju. Kako bi došao do brašna Peršić je i kupovao pšenicu i prodavao brašno. U rujnu 1937. za 555 kg pšenice platio je Širokiju 943 dinara, a Kopasu iz Šemovca za 1034 kg pšenice 1840 dinara, pri čemu je uvijek iskazivana i čistoća žita.⁴⁴ Uglavnom mnogo se radilo, najštedljivije poslovalo, pa ipak se jedva vezao kraj s krajem. Bilo je raznoraznih poslova od oštrenja kamenja pa sve do čišćenja parnog kotla od kamenca jer je voda bila teška.

Preživljavalo se zahvaljujući prodavaonici brašna u Koprivnici koju je vodila Jelisava Kolar. Matija Peršić je živio u Virju gdje mu je kućanstvo vodila gazdarica Jelka iz Virovskih Konaka. Vodio je mlin i čitav posjed, kao što dobar gospodar vodi svoje imanje. Tada je držao desetak kokoši kraj mlina te jajima i peradi snabdijevao obitelj u Koprivnici. Pazilo se na svaki dinar i valja ukazati da je kretanja brašna i žita između Virja i Koprivnice redovito obračunavano svaki mjesec, a robu je iz Virja u Koprivnicu i obratno vozio je Pankarić koji je imao kola s gumenim kotačima. Bilo je problema s naplatom brašna, jer je trgovcima morao ponekad Peršić davati brašno na kredit, pa su na pr. neki Martin i Jelka Krasanja iz Dubovca u Koprivnici ostali 1940.

⁴³ U ime Zemljišne zajednice ugovor su sklopili predsjednik Glavaš i blagajnik J. Kemenović, a svjedoci su bili Jakob Židovec i Ivan Szihrazi.

⁴⁴ Ova inventarna knjiga nalazi se kod obitelji Kolar. Bilo bi vrijedno njeno detaljnije objavljivanje u posebnom radu, kao što i čitava problematika mlina zaslužuje posebnu monografiju.

dužni 1666 dinara, 748 kg pšenice, 200 kg raži i 15 praznih vreća, pa je "Umjetni paromlin M. Peršić i drug, podružnica Koprivnica" podnio tužbu i naplatio dugovanje.

Mlin je izvana izgledao lijepo, onako bijelo obojen i dobro održavan, uvijek s čistim dvorištem i zelenilom koje ga je okruživalo te 18 oraha koji su zasađeni kako bi se oslabili vjetrovi iz Panonske nizine, a radi ukrasa zasađeno je šest srebrnih borića koje je Matija Peršić nabavio u Sloveniji. Mislim da su to bili prvi srebrni borići u Virju.

7.

Mlin za vrijeme Banovine Hrvatske. Iako je mlin bio obrtničkog karaktera Banovina Hrvatska je jačala kontrolu nad svim mlinovima, jer je pojačan izvoz brašna i uopće poljoprivrednih proizvoda u Hitlerovu Njemačku. Virovski mlin nije bio eksportni, ali je banovina otkupljivala sve ušurne viškove iz mlina po relativno pristojnoj cijeni te je trebalo svaki mjesec izvještavati DOPOS o količinama žita i brašna. Bilo je to razdoblje kada je pretjerani izvoz žita i brašna iz zemlje dovodio radništvo u gradovima kojima su bile zamrznute zarade na rub gladi, pa su zabilježeni brojni štrajkovi, ali onih šest zaposlenih u mlinu nije štrajkalo jer je Matija Peršić uvijek pristojno plaćao svoje radnike.

Novcem koji je dobio za brašno predano DOPOS-u Peršić je iznad pilane sagradio 1939. dva kata i tako uvećao mlin, što se može vidjeti usporedbom slika mlina priloženih ovom radu. Matija Peršić vodi sam mlin a kćerka Jelisava mu povremeno dolazi srediti račune i izvještaje, putujući vlakom, jer Peršić nikada nije imao auto. Kućanstvo u Virju mu vodi Jelka iz Virovskih Konaka.⁴⁵

Predosjećajući kraj nakon što mu je 1939. umrla supruga Antonija darovnicom poklanja svoju polovicu mlina svom unuku Branku Kolaru, zadržavši za sebe pravo doživotnog uživanja.

Mlin nakon nadogradnje 1938 godine (M. Matišin, *Virje na kraju XX. stoljeća*, Virje 2000., 29).

8.

Mlin za vrijeme Drugog svjetskog rata. Nezavisna država Hrvatska odmah je najavila da preuzima potpunu kontrolu nad žitaricama i brašnom, nastavljajući tako politiku monopola nad žitom i brašnom. Grad Koprivnica preuzeo je Trgovinu brašna u Koprivnici te tu u Basaričekovoj 2 otvorio gradsku aprovizaciju, pred kojom su svakog dana stajali građani za propisane količine brašna koje su dobivali na točkice.

Mlin u Virju je i sada uvršten u ušurne mlinove bez izvoza, pa je time njegovo snabdjevanje ugljenom bilo neosigurano i vrlo ograničeno, ali su se usprkos toga morali redovito podnositi izvještaji DOPOS-u kao državnoj ustanovi koja se bavila nakupom tržišnih viškova uz jaku i uče-

⁴⁵ Bila je rastavljena s dvoje djece. Kada je ostala u drugom stanju odlučila se na ilegalni pobačaj te je od toga i umrla u koprivničkoj bolnici 1942., a Matija Peršić joj je rekao da ako je mogao pomagati drugu djecu koja su bila bez roditelja da bi bez poteškoća odgojio i njeno dijete koje je začela s nekim mlinarskim inspektorom. Bio je silno tužan i Jelisava Kolar misli da je tada počelo njegovo umiranje. Nije više redovno jeo jer Jelisava je imala svoje kućanstvo u Koprivnici.

stalu kontrolu povjerenika iz Zagreba. Za virovsko područje bio je zadužen mladi ekonomist ing. Nikica Rendić, rodnom s Brača, koji je povremeno kod nas i stanovao jer Virje a ni Đurđevac u tom vremenu nisu imali hotela. Međutim već 1942. mlin nije mogao raditi ni onoliko koliko je radio prije rata jer su seljaci počeli izbjegavati mlin upravo radi evidencije, što je ponovno oživilo rad brojnih vodenica i neindustrijskih mlinova.

Mlin je ostajao bez žita, ali i bez ugljena, jer su partizani već u jesen 1942. oštetili rudnike u Podravini, a nabava drva bila je preskupa i nije ih bilo moguće nabaviti jer su partizanski odredi sprečavali eksploataciju drvne mase. Nabava ugljena bila je velika vještina.

Matija Peršić je osjećao približavanje kraja. Pobolijevao je već tijekom 1942. i čitavu 1943. godinu je ležao u Koprivnici, te je 21. listopada 1943. sastavio oporuku kojim je sve svoje nekretnine ostavio svom mladobnom unuku Branku Kolaru.⁴⁶ Ostaloj unučadi, tj. Miri Kolar, te Anici i Ivici Hasenauer ostavio je svakome jedan vagon pšenice od 100 mtc, koje se moralo predati u roku od dvije godine nakon smrti a koja pšenica je u to vrijeme ležala u virovskom mlinu.⁴⁷ Prije smrti koprivnički primarius Kasumović je rekao Matiji Peršiću "Gospodine Peršić! Vi biste po konstituciji trebali živjeti stotinu godina, ali ste se 'ausraubali'⁴⁸ pretjeranim radom". Umro je 2. studenog 1943. godine, dakle na Svsvete. Pokop je bio vrlo skroman jer je to bilo vrijeme kada su se već zrakom prolamali meci ustaša i partizana u borbi za Koprivnicu, u koju su partizani ušli 7. studenog 1943. godine. Upravljanje mlinom preuzela je u tim teškim vremenima Matijina kćerka Jelisava Kolar koja je radila kako je znala i mogla u izvanredno teškom uvjetima, kada su danju bili u Virju ustaše a noću partizani. Kada su partizani ušli 7. studenog 1943. u Koprivnicu i stvoren veliki partizanski teritorij Jelisava Kolar je dovela u Virje svoju kćer Miru, dok su joj muž i sin Branko ostali u Koprivnici, gdje su imali jednu sobu u Varaždinskoj ulici 9. budući da je veći dio zauzeo visoki željeznički činovnik Vrban, rodnom Hlebinčanin, koji je imao dva sina od kojih su oba bili vezani uz ustaški pokret.⁴⁹

Kućanstvo u Koprivnici nestalo je u tom ratnom vihoru kao da ga nikada nije ni bilo. Vinko i Branko Kolar su se hranili kod rođakinje Slavice Ivanković rođ. Gregurić. Vinko Kolar je bio nesposoban za veće napore i to mu je vjerojatno spasilo život, ali ga nije oslobodilo mrlje da je radio kao sudac na Kotarskom sudu u Koprivnici u vrijeme NDH.

Zadnja silka Matije Peršića iz 1942. na iskaznici NDH-azijskih vlasti kojom je mogao putovati iz Virja u Koprivnicu radi liječenja

⁴⁶ Branko Kolar, rođen je 18. ožujka 1930. u Koprivnici.

⁴⁷ Oporuka je potpisana od Josipa Pogledića, predsjednika suda i perovođe Petra Seleša. Original se nalazio kod Branka Kolar.

⁴⁸ Istrošiti, opljačkati sebe.

⁴⁹ Mlasin, gimnazijalac Zvonko Vrban bio je na čelu ustaške mladeži u Koprivnici. Povlačio se 1945. prema Sloveniji, te je preživio Bleiburg odnosno logore, ali se vratio s Križnog puta i logora kao potpuno fizički i duševno uništen čovjek, te je ubrzo i umro. Stariji sin je bio u Paveličevoj ličnoj gardi te je izbjegao u Argentinu, i vratio se poslije 1991. u Hrvatsku da tu umre.

Mlin u Virju je pak radio isključivo za potrebe partizana, ali s njihovim odlaskom u siječnju skinuto je remenje iz mlina i mlin više nije mogao raditi osim onda kada su partizani ponovno bili u Virju te donijeli remenje. Godina 1944. bila je izuzetno teška. Često su danju u Virju bili Bobanovi ustaše a noću partizani a jedni i drugi su tražili hranu i odjeću. Umjesto buke parnog stroja koji je djelovao poput muzike vladala je sablasna tišina, koju su povremeno prekidali samo pucnjevi. Jelisava Kolar je u tom vremenu bila gotovo gladna. Nešto krumpira dobila je na maloj parceli na suprotnoj strani ceste a mlijeko joj je htjela dati samo učiteljica Anka Šarunac koja je držala dvije krave za koje se brinula Istranka Anka. Često nije bilo ni jaja, jer je harala kokošja i svinjska kuga. U tim vremenima obitelj Kolar postaje sve usamljenija jer svaki gleda svoja posla i nastoji da preživi. Među najvjernijim radnicima bio je Ivan Piščević, koji se pojavio u Virju 1943. s obitelji nakon što su izbjegli iz Udbine gdje je ostavio lijepo imanje.⁵⁰

Željeznički promet od 1943. do 1945. uglavnom nije funkcionirao jer su partizani uz pomoć naroda izvadili tračnice i s pragovima ih prevrnuli na padinu pruga. Ceste su pak bile prekopane ili zapriječene balvanima, pa je i tu promet bio izuzetno riskantan i opasan. Virje je postajalo sve više prometno i medijski izolirano pa više ne dolaze ni novine. Čuju se samo neodređene glasine, pa sam tako pronašla u arhivskim izvorima vijest da je mlin u Virju 1944. uništen. No on samo nije radio jer nije imao ni remenja, ni žita ni ugljena. U jesen 1944. Nijemci su doveli u Virje kaznenu ekspediciju čerkeza (kozaka) koji su haraćili Virjem, uspostavivši posebnu strahovladu u stanovništvu. Osamljeni mlin na kraju sela bio je divan plijen te je Jelisava Kolar jedva izvukla živu glavu, plaćajući život nakitom i svim vrednotama koje je imala. Ipak uspjela je spasiti mlin koji su Nijemci već minirali nagovorivši jednog njemačkog oficira na njemačkom jeziku da joj ne uništi jedini izvor egzistencije, te je tako odletjela u zrak u travnju 1945. godine samo željeznička stanica. Mlin u Virju ostao je jedini parni mlin u đurđevačkoj Podravini koji je odmah u svibnju 1945. mogao početi radom čim se vrati remenje zakopano u šumskom bunkeru. No oni koji su ga zakapali nisu više bili u tom području te je pogon sastavljen od remenja drugih mlino-va, pri čemu se krpalo i sastavljalo kako se moglo i znalo jer to remenje nije odgovaralo standardu virovskog mlina. Jelisavi Kolar se činilo u svibnju 1945. da dolaze bolja vremena i živjela je s nadom da će svojim radom opravdati svoj opstanak na mlinu.

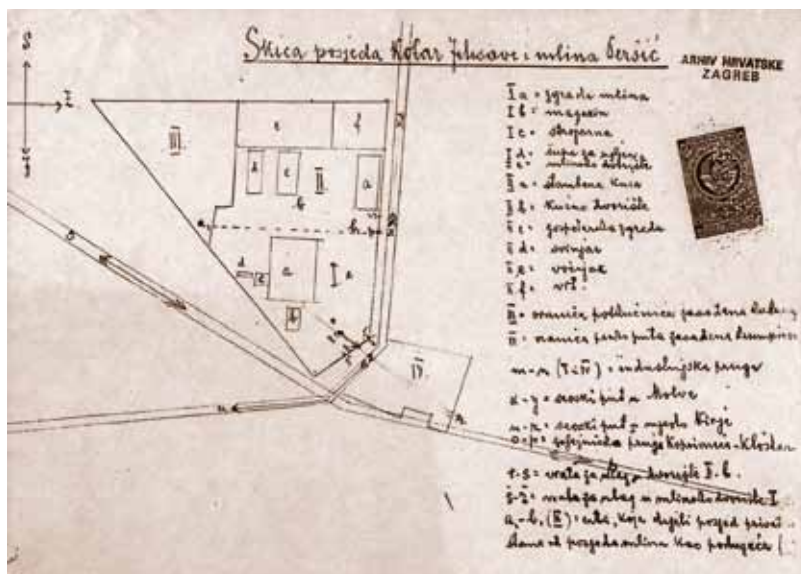
9.

Rad mlina od 1945. do 1948. godine i konfiskacija. U naivnoj vjeri da će joj narodna vlast priznati da je pošteno radila do 1945. godine, Jelisava Kolar je radila poslije 1945. u mlinu koji je bio pod stalnom kontrolom partizana, marljivije nego ikada prije. Bila je u mlinu od jutra do mraka te se uveče, nakon što je obavila posao i vraćala u kuću umorna i prašna i tužna s kosom bijelom od brašna. Izgledala je kao djed Mraz. Morala je jedno vrijeme voditi i dvojno knjigovodstvo i bila je prava sreća što ga je znala voditi zahvaljujući svojem školovanju u Grazu, ali ju je to prisiljavalo da radi obračun tijekom ljetne sezone do kasno u noć pri svjetlu petrolejke. Često je bila toliko umorna od posla da uopće nije mogla posvetiti nikakvu pažnju kćerki Miri s kojom je živjela u Virju. Jedno je vrijeme na otkupu radio i Vinko Kolar, koji je kao sudac na Kotarskom sudu 1944. i 1945. sačuvao glavu zbog veza s komunistima, ali nije dobio posao poslije 1945. nekoliko godina, pa je čitava obitelj u mlinu gledala jedini izvor svoje egzistenci-

⁵⁰ Ivan Piščević je pomagao obitelji do početka 1948. kada je i on počeo izbegavati veze za obitelji Kolar-Peršić, vjerojatno upozoren da ne treba surađivati s "klasnim neprijateljem". Imao je dva sina od kojih je stariji poginuo u nekoj nesreći. Piščevićevi su bili izvanredno poštenu i marljivi ljudi. U kući je pak pomagala Rina Eterović koji su također bili izbjeglice iz Pučišća na Braču jer su otoke okupirali Talijani a onda Nijemci. Rina Eterović je odmah u 1945. napustila Virje te je završila fakultet i radila u Zagrebu.

je.⁵¹ Ni danas ne znam odakle Jelisavi Kolar ona silna snaga da vrši poslove otkupa za cijelo virovsko područje koje joj je dodijeljeno odlukom narodnih vlasti. Upravo zbog otkupa a i ranije suradnje s partizanima, bila je nesimpatična nekim Podravicima, pa je bijela garda 1945. ubacila u mlin, koji je radio dan i noć za izvoz, pakleni stroj koji je raznio cijelu strojarnicu i oštetiio parni stroj ali srećom nije bilo ljudskih žrtava. Došlo je do istrage jer je odnesena i jedna puška, a noćni čuvar Melić je ubijen negdje na obali Drave. Kako bi ponovno osposobila mlin za rad Jelisava Kolar je uložila sva financijska sredstva do kojih je mogla doći u izgradnju nove strojarnice i popravak mlina, pa su mlin i pilana 1946. i 1947. opet ponovno proradili, premda je sada strojarnica bila mnogo manja jer nije nanovo izgrađena mašinska radionica. Strojarnica je ostala neožbukana, jer je izgrađeno ono najnužnije kako bi mlin mogao raditi. Zima 1945/1946. bila je izvanredno teška jer se gradilo na temperaturi ispod nule. Jelisava Kolar je i kasnije popravljala ono što je trebalo popravljati da mlin bude u pogonu, misleći da će narodna vlast cijeniti ovaj njezin napor. Kako kriva procjena! Neki su joj komunisti savjetovali da "mlin pokloni", jer da će tako bolje proći budući da u komunizmu nema privatne industrije. Nije htjela. Borila se sve do 1948. godine za svoj mlin i mlin svoga sina Branka Kolara.

Poslije 1945. nije postojala nikakva mogućnost privatnog vlasništva na poduzeća bez obzira na ponašanje vlasnika tijekom rata i poziciju koju su zauzimali. No to vlasnici obiteljskih poduzeća koje su sami podigli vlastitim snagama nisu znali i nisu u to vjerovali, jer je Tito govorio o poštivanju privatnog vlasništva pošteno stečenog radom. U to je vjerovala i Jelisava Kolar, kći Matije Peršića, organiziranog člana radničkog sindikata u Grazu i oduvijek bližeg radništvu nego poslodavcima. Međutim mogli ste pomagati partizane, mogli ste sabotirati proizvodnju u vrijeme NDH, na kraju je ipak završetak bio isti. Bili ste klasni neprijatelj i ostali ste bez imetka, a pored toga ugled vam je bio umrljan a vi ste ispalili društveni negativac pa je narod mislio da nema dima

Skica posjeda Jelisave Kolar i mlina Matije Peršića iz 1942. godine

⁵¹ Ne mogavši savladati sve poslove na otkupu mama je pozvala iz Zagreba i svoju prijateljicu Lujzu Planer, suprugu Alberta Planera, koji je kao Židov jedva preživio rat a Jelisava Kolar se s njima sprijateljila tijekom Drugoga svjetskog rata. Ing. Planer joj je pomagao u nabavi mlinskog kamenja koji su odnijeli partizani iz mlina i zakopali u šumi, pa su onda mjesto zaboravili. Kako bi mlin proradio za potrebe sela i partizana trebalo je nabaviti novo remenje. Isto tako je jedno vrijeme radio u mlinu dr. Dragutin Holler, kojega je od logora spasio Vladimir Bakarić čiji je otac zajedno s Hollerom služio u Ogulinu. Holler je za vrijeme rata radio kod ministra pravosuđa Artukovića. Holler se je silno trudio da se uklopi u rad mlina, kao i Lujza Planer, ali su oboje tvrdili da im je taj rad bilo nešto najteže što su radili u životu.

bez vatre. Jelisava Kolar to očito nije shvatila, iako je bilo više dobrih savjeta sa strane da pokloni mlin i da se uklopi u socijalističke strukture dok ima vremena.

Uspjela je prebroditi i *Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 8. lipnja 1945.* zbog toga što je surađivala s partizanima, a Mjesni NOO Virje izdao joj je o tomu potvrdu jer je imala niz priznanica za poklonjeno žito.

Uspjela se izvući i 1946.godine⁵² jer je uspjela dokazati da mlin uglavnom za vrijeme NDH-a nije radio i da nije nikada napustila mlin te da je surađivala s partizanima. Mislila je da je time riješila svoj opstanak u mlinu odnosno u kući kraj mlina koji joj je bio jedini dom. No tu se prevarila. Rad u mlinu od 1946. do 1948. bio je samo kratak predah prije konačne eliminacije obitelji Kolar-Peršić u Virju.

Jelisava Kolar je dakle bila osumnjičena za ratno profiterstvo već 1945., a budući da joj se ništa nije moglo dokazati jer mlin je tijekom rata radio onda kada su zato dali dozvolu partizani odnosno narodna vlast. Ta se ista vlast potrudila da bude optužena 1948. po donošenju Zakona o nedopuštenoj špekulaciji. Ma kakve špekulacije u vremenu kada ste za kretanje između Virja i Koprivnice trebali dozvolu Općinskog NOO-a. Zar bi se Jelisava Kolar, odgojena na poštenom radu, upustila u bilo kakvu nepoštenu trgovinu? Istina tu i tamo je poklonila nekom kilogram brašna, kao na pr. učitelju Kuštraku, čiji unuk je danas predsjednik Hrvatske udruge poslodavaca, jer zbog prevelikog otkupa ni seljaci nisu imali nikakvih viškova. Žito i brašno bilo je državni monopol, najvažnija namirnica. Sve im je oduzimano a mnogi su završili i u zatvoru jer nisu mogli isporučiti zadane količine. Jelisava Kolar nije mogla ni podnositi dnevne izvještaje zbog rada na otkupu jer joj nije bilo dano da nekoga zaposli, pa je radila od ranog jutra do kasne večeri. Po odluci NOO-a morala je hraniti i 15 svinja koje je morala isporučiti nakon što su dosegli izvjesnu težinu a koje su slane vjerojatno u Rusiju.

Nije međutim mogla izbjeći odluku države da preuzme u svoje vlasništvo sva privredna poduzeća po Zakonu o nacionalizaciji i konfiskaciji iz 1948.⁵³, kada je Beogradu, zaplevši se u sukob s Rusijom bio potreban kapital, ali i dokazivanje da smo mi istinska komunistička zemlja u kojoj nema privatne svojine a osobito ne industrijske i obrtničke. Jelisava Kolar je još uvijek mislila da će zadržati mlin koji je bio protokoliran 1931. po Zakonu o radnjama kao obrtno poduzeće, pa nikada nije potpadao pod kontrolu Ministarstva trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije, ali niti NDH.

Iz priloga u nastavku ovog rada može se točno vidjeti kako je provedeno suđenje i kako je Jelisava Kolar protjerana iz Virja. Prva presuda bila je zbog viška stotinjak kilograma brašna u globi koju bi Jelisava Kolar nekako platila. No na dvije više instance prvotna presuda je pretvorena u konfiskaciju i jednogodišnji logor. Uzalud je Jelisava Kolar podnosila žalbe, nadajući se da će joj pomoći stari prijatelji kao što je bio ing. ekonomije Stjepan Starčević koji je 1948. imao visok položaj u privrednim organima u Bjelovaru. Svi bivši prijatelji, uključivši i Josipa Dobrilu su joj sada okretali leđa govoreći da se ništa ne može učiniti, jer je zbog problema s Informbirom zavladao i politička i privredna kriza pa su i komunisti strahovali od Golog otoka. Pored toga sudski postupak o konfiskaciji je išao izvanredno brzo i u svega četiri mjeseca 1948. godine je započeo i dovršen. Nije pomagalo navođenje Jelisave Kolar da je surađivala s partizanima za vrijeme rata i da su ju Nijemci zvali "Partizanen Müllerin", prijeteći joj da će ju zbog suradnje s partizanima poslati u logor jer im nije mogla dati nikakvih ušurnih viškova, a istovremeno je

⁵² Zakon o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže od 11.VII.1946. (Sl.list FNRJ, 56/46)

⁵³ Jadranko CRNIĆ, *Zakoni o oduzimanju imovine za vrijeme komunističkih vlasti*, Zagreb 1996.

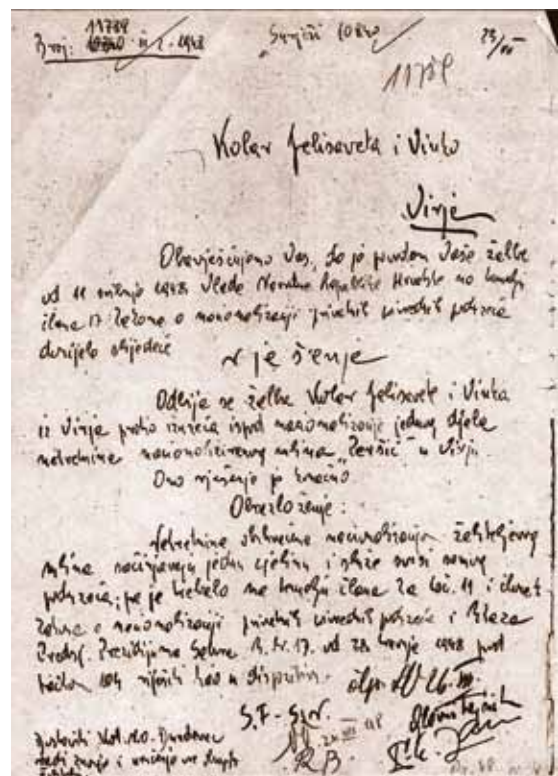
ostajala kraj mlina. Nije koristilo ni navođenje da radi u mlinu na otkupu. Više im nije bila potrebna.

Međutim najgore je bila lakovjernost Jelisave Kolar da će opstati u svojem narodu radeći za narod a to je značilo rad na otkupu. Tim otkupom na osnovu procjene mjesnog NOO-a seljacima su se oduzimali tržišni viškovi, pri čemu se bogatijima, koje su nazivali kulaci, često nije ostavljalo ni osnovno za prehranu niti za sijanje slijedeće godine. Mnogi su radi odbijanja da isporuču propisane količine suđeni na zatvor, pa je i Jelisava Kolar postala omrzuta među Virovcima, koji su onda šutke gledali kako preko noći nestaje iz mlina koji je postao narodno vlasništvo.

Uspjela sam kombinacijom materijala pronađenih u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i onih koji su preživjeli brojne seobe obitelji rekonstruirati što se faktički zbivalo u četiri mjeseca 1948. godine, kada je Jelisava Kolar ostala bez svojeg mlina i svojeg doma⁵⁴ i kako je postala zatočenica Kazneno-popravnog doma u Požegi.

Prva presuda zbog viška žita od 200 kg u mlinu bila je samo novčana kazna. No nakon toga na drugostepenom sudu u Bjelovaru globa od 50.000 dinara pretvorena je u jednogodišnji prisilni rad, a nacionalizacija je zamijenjena konfiskacijom, jer po Zakonu o nacionalizaciji nije više moglo biti konfiskacije bez krivične presude. Trebalo je dakle Jelisavu Kolar osuditi na zatvor. Prvotna blaga presuda pretvorena je u konfiskaciju mlina i jednogodišnji zatvor. Onda je odlukom Žanka konfisciranom mlinu pripojena i obiteljska kuća koja je bila na drugoj katastarskoj čestici i da se postupalo po pravim zakonima kuća ne bi mogla biti oduzeta, jer nije imala nikakve veze s mlinom.⁵⁵ Žalba na Predsjedništvo NRH podnesena 11. svibnja 1948. bila je podnesena s molbom da se izuzme pola mlina jer je vlasništvo maloljetnog sina Branka Kolar, no Predsjedništvo vlade je to odbilo potvrdivši presudu Okružnog suda, jer da se radi o jednoj cjelini. S istim obrazloženjem je konfisciranoj masi i s potpisom dr. Miloša Žanka, tada glavnog tajnika Predsjedništva vlade NRH, pridružena i kuća koja je bila na posebnoj katastarskoj čestici i zapravo nikako nije smjela ući u konfiskacionu masu, eventualno u masu koja je podlijegala nacionalizaciji. Tako je Jelisavi Kolar oduzeto sve: i mlin i kuća i čestice koje je Matija Peršić nabavljao godinama kako bi stvorio onu industrijsku cjelinu koja je tako besmisleno rastepena u novom vremenu.

Presuda drugostepenog suda postala je u srpnju 1948. pravomoćna, a brzina presude ukazuje da su predmeti ovakve vrste imali na sudo-

Rukom pisano rješenje dr. Miloša Žanka da se odbija žalba Jelisave Kolar o izuzeću kuće od nacionalizacije (Hrvatski državni arhiv, Predsjedništvo Zem. vlade)

⁵⁴ Dokumenti se čuvaju u Hrv.državnom arhivu, Predsjedništvu vlade NDH, kut. 48, 11789/48. Dokumentacija je . kombinirano s originalima iz obiteljske arhive Kolar koje je sredila Elizabeta Wagner.

⁵⁵ Od nekadanjeg zaokruženog i funkcionalnog posjeda i imetka ostale su samo dvije male ratarske čestice, od kojih je jednu Jelisava Kolar uspjela prodati Anki Radoš koja je kao dijete došla krajem Prvog svjetskog rata u kuću učiteljice Anke Šarunac te se ovdje zadržala čitav život.

vima prioritet. Jelisava Kolar je dobila usmeni nalog da mora iseliti iz kuće u Virju u roku od tri dana, a to se i moralo učiniti jer je u rujnu Jelisava Kolar morala nastupiti odsluženju kazne u Požegi. Ovi zadnji mjeseci u Virju bili su strašni. Već 23. IV. 1948.g., pojavio se je u paromlinu Bartol Šandor, referent trgovine i opskrbe K(otarskog) N(arodnog) Odbora u Gjurgjevcu, predstavivši se pismenim dekretom kao delegat po zakonu o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća a zapravo privremeni upravitelj. Nakon toga je 22. svibnja 1948. načinjen detaljan inventar, te je ovom popisu od strane Kotarskog NOO-a Gjurgjevac bio prisutan tajnik Mato Abraham. Popisan je i sadržaj blagajne u kojoj se nalazio i omot nacрта od mlina, fascikl podataka o parnim kotlovima, fascikl raznih dokumenata mlina kao najvredniji podaci o mlinu. Ne znam da li su ti materijali negdje i kod nekoga u Virju sačuvani ili su bespovratno uništeni. Posebno je popisan mlin i to prizemlje, polukat, prvi i drugi kat, zatim gospodarske zgrade, zemljište, sječ-karnica. Opisano je čak da je dvorište bilo ograđeno betonskim stupovima, djelomično od drvenih letava a djelomično od pletene žice. Iskazano je da je u strojarni polustabilni parni stroj firme Ganz, jačine 70 KS, alati u radionici, pilana s punim jarmom od 24 cola firme Kirchner s dva para kolica za prijevoz balvana, te dimnjak visok 26 metara koji je imao temelje od dva i pol metra. Uz strojarnicu je bila i radionica s alatom. Kao vlasništvo mlina iskazana je i 243 metara industrijskog kolosijeka normalne širine do željezničke stanice.

Poslije konfiskacije mlin je prvo bio kotarski paromlin (1948-1952). Nakon elektrifikacije Podravine i stvaranja mreže velikih mlinova sa silosima virovski mlin više nije mogao opstati, ali je očito da korisnici nisu znali što bi s njime. Imovina Matije Peršića i Jelisave Kolar odnosno Branka Kolara postala je predmet grabeža. G. 1960. nakon godina mijenjanja uprava mlina postalo je očito da se radi o poprilično neprofitabilnom poduzeću. No još uvijek imovina je bila na prvi pogled vrijedna. Narodni odbor općine Virje odlučio je upisati čitavu imovinu koja je bila dana na upravu privrednom poduzeću "Podravina" kao svoju imovinu, te je od Narodnog odbora kotara Koprivnice, Sekrerijata za financije 12. lipnja 1959. i donesena takva odluka. Pri tome je zaboravljena jedna oranica pod nazivom Travnik te je načinjeno dopunsko rješenje kojim se uključuje u nacionalizaciju i ta oranica. U rješenju iz 1959. naknadno je procijenjen nacionalizirani, a zapravo konfiscirani sa 4.000.000 dinara uz naznaku da na mlinu nema nikakve hipoteke. Učinjeno je to na zahtjev poduzeća "Podravina", radi uknjiženja u zemljišne knjige kao općenarodna imovina pod upravom Narodnog odbora općine Virje. To je i učinjeno ali je naknadno ispala još jedna čestica, pa je 1960. doneseno novo rješenje kojim je oduzetim nekretninama pridružena još jedna oranica koja je bila zaboravljena u rješenju 1959. godine. Uzalud se Jelisava Kolar žalila. Ona je bila građanin drugog reda i još i 1960. klasni neprijatelj kojem se nije dalo pristojno živjeti. Žalba Jelisave Kolar nije koristila i oranicu u Travniku je Zemljišno-knjižni ured Kotarskog suda u Đurđevcu upisao kao općenarodnu imovinu pod upravom NOO-a općine Virje. Zanimljivo je, da donosioci ovog dopunskog rješenja navode imovinu kao nacionaliziranu i kao da ne znaju da je čitava imovina Jelisave Kolar u Virju još 1948. konfiscirana, pri čemu se prema konfiskaciji imovine malodobnog Branka Kolara uopće ne vodi računa.

Poduzeće "Podravina" je postojalo do 1968., da bi mlin onda postao dio tvornice hrane "Podravka" i "Medikema", odnosno dio "Pobjede" a možda se još netko okoristio imovinom bivših vlasnika jer se mijenjaju i spajaju gruntovne i katastarske čestice. G. 1960. izvršen je gruntovni upis općine Virje nad svim gruntovnim česticama ali je pri tome zaboravljena čestica 8864/ 1 t.zv. oranica u Travniku u površini od 440 č.hv. (vidi prilog 6 i 7). Česticu 8611/ od 438 čhv. preuzela je Poljoprivredna zadruga Virje, Mitrovica 1. Čestice 8611/5 preuzeo je šumsko-poljoprivredni kombinat Koprivnica, čestice 8863/5, i 8864/1 nastale spajanjem 8864/2 i 8865/3 s površinom od 630 čhv. koristio je "Simkro International", Koprivnica, Trg mladosti 1, a čestice 8863/2 sa 39 čhv. i 8863/3 od 963 čhv. koristila je R.O. "Medikem", Virje, Paromlinska 1., koja

je tu sagradila laboratorij u kojem je ing. Kajfeš pokušao razviti proizvodnju. Kada to nije išlo i kada je došlo do požara Medikem je preselio u Zagreb, nakon što je na nekretnine stavljena hipoteka.

Kroz nekoliko godina ovakvog razgrađivanja brzo je uništeno ono što je Matija Peršić sa svojom kćerkom stvarao 30 godina. Lakše je bilo sve rastepsti nego stvoriti i održati. I općini Virje mlin je postao prevelik teret. Jedna čestica koja je uključivala voćnjak i vrt dana je zagrebačkoj tvornici tekstila "Pobjeda" za izgradnju dijela svog pogona. Godine 1960. srušen je dimnjak i materijal raznešen pri čemu munjovod nije preseljen na zgradu mlina, pa je mlin ostao bez zaštite od groma te je poslije 1991. udarom munje izgorjelo krovšte. Jednako tako su rušene i sporedne gospodarske zgrade koje su nekoć sačinjavale bitan dio mlinskog poduzeća u kombinaciji s uskladištenjem kukuruza i gajenjem svinja. Jedno vrijeme činilo se da je najsretnije da mlin koristi "Medikem", ali se ubrzo pokazalo da lokacija i nije baš najsretnija jer nema uređen odvod otpadnih voda. I željeznica je jedne godine oduzela dio mlinskog dvorišta radi ublažavanja krivine željezničke pruge, pa je tako južni dio posjeda ostao bez cementne ograde. Izvršeno je spajanje nekih čestica, a neke su i brisane (8864/2 i 8865/3.). Posjed je izmijenjen do neprepoznatljivosti i vidjelo se da nema gospodara i da je narodno postalo svačije i ničije. U dva navrata, 1996. i 2004. posjed je opterećen hipotekom, ali nisam uspjela dobiti dokumente koji ukazuju razlog hipotekarnog opterećenja. Konačno je mlin pretvoren u "Klaonicu nojeva d.d.", a voćnjak i vrt je "Pobjeda", koja je također otišla u stečaj, pretvorila u dio svog pogona sagrađivši poslovne zgrade, te je taj dio postao vlasništvo zadruge iz Đelekovca. Tek jednu česticu od 345 č.hv. na drugoj strani ceste koja je izbjegla konfiskaciju prodali su Jelisava Kolar i Branko Kolar šumariji Ždala pa je bilo velikih poteškoća dok se ispravio zahtjev Općine Koprivnica 1964. godine da obitelj plati u ime općinskog prireza 4.290 dinara.⁵⁶

Protjerivanje Jelisave Kolar iz Virja bilo je provedeno na neprimjeren način, a osobito što je nacionalizacija pretvorena u konfiskaciju, i ona je morala otići na jednogodišnje izdržavanje kazne u Ženski kazneni zavod u Slavonsku Požegu. Obitelj sa dvoje maloljetne djece ostala je bez majke ali i bez nekoga tko bi im kuhao i brinuo za kućanstvo. Njezina molba da joj se ostavi barem kuća za stanovanje nije uvažena i lično je glavni tajnik predsjedništva vlade NRH dr. Miloš Žanko napisao rješenje (vidi fotosnimak u ovom radu) da joj se odbija molba te da je sve "nacionalizirano" zapravo konfiscirano.

Jelisava Kolar se našla u gotovo nemogućoj situaciji. Samo zahvaljujući dobroti Mije Kanižaja, visokog funkcionera u KNOO Koprivnica, dobila je kuhinju i jednu sobu u Varaždinskoj ulici 9. koja je bila vlasništvo Branka Kolar koji je imao u svojoj kući jednu sobu čitavo vrijeme rata. Kuća nije imala ni vodovod ni kanalizaciju. Obitelj se nekako smjestila. Ono što je tada slijedilo je zanimljivo ali bi ta tema moglo biti predmet posebnog rada. Ogromna je šteta što je mlinska arhiva od povjerenika Šandora izbačena iz mlina 1948. te je ubrzo propala na kiši. Šandoru je svijet počinjao onog trenutka kada je narod preuzeo mlin. Time je gospodarskoj povijesti nanesena silna šteta jer je Matija Peršić čuvao svaki papirić koji je nastao u poslovanju. Tako je propala i narudžba novog parnog stroja u firmi Ganz u Budimpešti koja je trebala omogućiti istovremeni rad mlina i pilane ali i elektrifikaciju Virja. Šteta je što je inventar mlina raznesen na sve strane. Među tim stvarima bilo je umjetnički i obrtno vrijednih predmeta jer je Matija Peršić poput hrčka donosio iz Austrije i Mađarske predmete koji su služili mlinu. Sjećam se prekrasnog sata sa emajliranim pročeljem na kojem su bile prikazane nizozemske vjetrenjače - mlinovi.

⁵⁶ Obitelj je platila ovaj poljoprivredni porez za 1962. i 1963. i onda zamolila Šumariju u Ždali da se upiše kod katastra u Đurđevcu kao vlasnik ove čestice.

Jelisava Kolar je otišla u logor u Požegu na izdržavanje jednogodišnje kazne, koja je nakon što se sva osula čirevima, pretvorena u prinudni rad kod Gradskog NOO-a Koprivnice, gdje je vodila računovodstvo rudnika Bregi i Glogovca i još nekoliko gradskih poduzeća, obavezna na prijavljivanje Sekretarijatu za unutrašnje poslove dva puta mjesečno. Slobodna, ali i psihički destrukuirana, preplašena i osiromašena, bila je tek krajem 1949. godine. Usprkos ponude nije mogla zbog slabog zdravlja nastaviti rad u komunalnom poduzeću te se povukla u kuću i tu ostala do kraja života, ne doživjevši nikakvu rehabilitaciju što je to nekima ipak uspjelo poslije 1991. godine.⁵⁷ Vinko Kolar je umro već 26. rujna 1966. te je pokopan u obiteljskoj grobnici Kolar-Peršić na koprivničkom groblju kraj crkve, a Jelisava Kolar je umrla 25. studenog 1993. u tri sata ujutro kod kćerke Mire Kolar-Dimitrijević u Draškovićevoj 23. te je kremirana. Početkom prosinca 2008. umro je i Branko Kolar te je sahranjen na Mirogoju. Od aktera ove mlinske drame danas još živi samo Mira Kolar-Dimitrijević, koja je vlasnik samo tavanskog stana u Draškovićevoj ulici 23 koji je otkupila od države poslije 1993. godine. Obitelj je jedva preživjela ovu dramu a da bi mogla dalje živjeti nastojala je da je se što manje prisjeća, jer su sjećanja bila bolna i dovodila su u pitanje vrijednosti rada.

10.

Privatizacija odnosno nova nacionalizacija - konfiskacija. U Ustavu Hrvatske 1991. navedeno je da je privatno vlasništvo neprikosnoveno pravo pojedinca. Na osnovu toga već 20. svibnja 1991. objavljena je u *Narodnim novinama* "Uredba o evidenciji prijašnjih vlasnika i oduzete imovine" na temelju koje su prijašnji vlasnici trebali podnijeti prijave s konkretnim dokazima u roku od 90 dana. Međutim poziv upućen privatnim vlasnicima omogućio je političarima ili privrednicima koji su se bavili privatizacijom da se detaljno upoznaju s vlasničkom strukturom, ali ne radi toga da isprave nepravde i pogreške socijalističkog doba već radi nepoštenog prisvajanja tuđe imovine.⁵⁸ Umjesto brze preobrazbe i vraćanja onog što je preživjelo polustoljetnu komunističku odnosno socijalističku upravu počeo je proces posvemašnjeg uništavanja prijašnjeg vlasništva.

1996. godine je određeno da bivši vlasnici imaju pravo na odštetu, a onda se čekalo deset godina da se imetak potpuno devastira i izmijeni, tako da gotovo više ništa ne podsjeća na stanje iz 1948., pa čak ni na stanje iz 1991., a istovremeno je na imetak stavljena velika hipoteka u EUR-im i kunama. Uvjerena sam da su poslije 1991. namjerno vršene akcije koje su obezvrijedile nekadanji imetak Matije Peršića, a iz detaljnog inventara sastavljenog prilikom preuzimanja 1948. godine od strane preuzimatelja, vidi se, da se radilo o dobro vođenom i uređenom privrednom poduzeću od kojega je jedna obitelj mogla pošteno živjeti. Iako je Zakon o naknadi za oduzetu imovinu predviđao vraćanje u naturi, što su članovi obitelji tražili, to nije uvaženo, a nisu nadoknađeni niti preko sigurnih državnih obveznica, već su nadoknađeni nesigurnim dionicama i to tek 2009. godine. A za borbu na međunarodnim sudovima obitelj nije raspolagala financijskim sredstvima a nije imala ni volje da se bori jer se čitava obitelj svela na Miru Kolar i njezine kćeri. Vlast je smatrala da je dovoljno da nasljednici zarađuju svoj kruh kao nastavnici odnosno

⁵⁷ To je uspjelo koliko znam samo nasljednicima Antona Žica iz Punta na Otoku Krku koji je uspio obnoviti postupak konfiskacije tvornice tjestenine, mlina, ulja i vršilice iz 1946., te je na zahtjev srodnika konfiskacija poništena i ustanovljeno da je Anton Žic više pomogao Krčanima nego okupatoru. Na temelju toga poništena je konfiskacija provedena u zemljišnim knjigama Općinskog suda u Krku i izvršena dekonfiskacija. (B. ŠČKORIĆ, Osuđen da bi mu konfiscirali imovinu, *Večernji list*, 1994.) Ovaj postupak mogao se primijeniti i u slučaju Jelisave Kolar.

⁵⁸ Zanimljivo je da je poziv uputilo Ministarstvo iseljništva a to ukazuje da se možda već u samom početku računalo ne s vraćanjem vlasništva već s mogućnošću nezakonite privatizacije.

da nakon umirovljenja žive od mirovine, pri čemu treba uvažiti da nasljednicima baš nije bilo baš lagano živjeti, jer su uvijek tretirani kao "ostaci kapitalističke klase". Ma kakve kapitalističke klase? Bili su građani drugog reda, bio im je dopušten rad, ali ne i stipendije, dobri studiji, stambeni krediti i slično. Bilo je vrlo teško živjeti u stalnom dokazivanju da nisi neprijatelj naroda, te da nisi htio ostaviti domovinu, iako je bilo često takvih promišljanja, osobito kod Branka Kolara.

Zapravo je 1996. izvršena nova nacionalizacija odnosno blaža konfiskacija imetka Jelisave Kolar i Matije Peršića od kojega su ostali samo ostaci ostataka. Imetak Jelisave Kolar nije bio uništen u ratnim operacijama ali je ipak sve propalo, rasprodano, razneseno na sve strane. Uprava "Medikema" se nije snašla ili je možda preuzela mlin i kuću ne radi proizvodnje medicinskih lijekova već samo radi podizanja kredita da bi onda nestao iz Virja i novac i članovi uprave. Dugo godina poslije 1948. ali i poslije 1991. mlin je čuvan od čuvara koji je sprečavao približavanje bivših vlasnika mlinu. A onda je počeo rasap. Nakon više godina oko 2005. "Tvornica nojeva d.d." je porušila najgornji kat mlina, srušene su neke zgrade i dograđene neke nove, potrebne za klaonicu koja je postala vlasnik u procesu nedovršene privatizacije. U prethodno uništavanje uplelo se više faktora od "Medikema" pa do "Pobjede", odnosno prije poduzeća "Podravine". Kuća je preuređena i više nema tragova da je to nekoć bio topli dom obitelji Matije Peršića i Jelisave Kolar koji su svakog gosta dočekivali dobrodošlicom.

Procjena imetka je izvršena tek 2004. i to uzimajući stanje od 1997., koje nije nikako bilo jednako stanju iz 1991., a još manje stanju iz 1948. kada je načinjen inventar. Prilikom procjene 2004. Mira Kolar je vidjela da se je sve na posjedu Matije Peršića promijenilo do neprepoznatljivosti, pa više čak nije bilo ni cementne ograde a kamoli da je preživio koji orah od onih 18 koje je posadio Matija Peršić. Ne vjerujemo da je sve moglo tako propasti da je vrijeme bio jedini uništavač. Svrha nama nepoznatih uništavatelja bila je zatrti svaki trag rada Matije Peršića i Jelisave Kolar.

Kako je moguće da je izvršeno takvo totalno zatiranje Peršićevog mlina? Tražioci naknade su u samom početku bili slabija strana. Bili su samo nastavnici i tako su i proživjeli svoj radni vijek zaradivši mirovine od kojih se jedva živi. Čekalo se s obeštećenjem dok se nije umanjila vrijednost nekretnina nemarnim i neodgovornim odnosom. Munja je udarila u mlin jer je ranije srušen dimnjak a munjovod nije premješten na mlin. Srušen je i mlin koji je bio srce cjeline, ostala je samo Mlinarska ulica no koliko dugo kada više mlina nema? Da je nasljednicima vraćeno 1991. ono što je preostalo oni bi također znali podići kredit kod talijanske banke i pokrenuti adekvatnu proizvodnju i očuvati djedovinu. No do 2004. već je uništeno 70% vrijednosti pa odšteta i nije mogla izgledati drugačije, jer je vrijeme promijenilo i subjekte i objekte spora. Punih sedamnaest godina sud je rješavao da li bivši vlasnici imaju pravo na odštetu. Prvo je došla odluka da imamo pravo na odštetu, no onda su zaredale komplikacije. Jelisava Kolar je umrla 1993. Pravo na nasljedstvo imala su njezina djeca Branko, rođen u Koprivnici 1930. sa 3/4 i Mira Kolar ud. Dimitrijević, rođena također u Koprivnici 1933. godine sa 1/4. Naime Matija Peršić, ne znajući kakvo vrijeme dolazi ostavio je oporukom 1943. cijeli svoj imetak svom unuku Branku Kolar, smatrajući da se za Miru Kolar trebaju pobrinuti roditelji. Znamo kako su se roditelji mogli pobrinuti u vremenu socijalizma osobito što su živjeli u Koprivnici.

Na osnovu čl. 13, stavka 2. Zakona o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine (NN br. 92/96, 39/99, 80/02 i 81) priznato je pravo na odštetu Branku i Miri Kolar na oduzetu imovinu još 2004.⁵⁹ No tada je postupak oko utvrđivanja vrijednosti odu-

⁵⁹ Ured državne uprave u Koprivničko-križevačkoj županiji, ispostava Đurđevac, Klasa: UP/I-943-01/97-01/25 Ur broj: 2137-04/1-04-64 od 23. rujna 2004.

zetih poduzeća (NN RH, br. 36/03 i 33/06) odugovlačen sve do 2009. godine, iako su tražioc 2004. na zahtjev Suda financirali komisiju koja je u Virju izvršila procjenu i očevid. Nakon dovršenja postupka, ali tek 2009., vlasnici su dobili odštetu, ali ne u novcu odnosno u obveznicama kako su tražili ili u naturi već u dionicama. Ponuđene su dionice Međimurske tvornice čarapa, iako je već bilo jasno da će poduzeće propasti. Nisu ponuđene dionice "Podravke", iako bi to bilo normalno s obzirom na veze Podravke s poduzećem u Virju.

Za povijest će biti zanimljivo kako je izvršena procjena odnosno komisijski očevid obavljen 26. travnja 2004. od Josipa Dujmovića iz Đurđevca a u vrijeme kada je "Klaonica nojeva d.d." već prilagođivala nekretnine svojim potrebama, iako još nije bila dovršena privatizacija odnosno vlasnici nisu bili oštećeni iako su još tada svi osim Jelisave Kolar bili živi. Površina od 577 m² mlina procijenjena je 2004. na svega 38.969 DEM, zemljište na 25.584 DEM skladište na 4.618 DEM, a za kuću od 144 m² 19.882 DEM, dok sve ostalo što je još postojalo 1991. već do 2004. nestalo. Kada je objavljeno da obitelj ima pravo na naknadu, pristupile se sistematski raznašanju svega što je vrijedno. Izračunavanje vrijednosti dalo je mnogo problema. Manipuliralo se od 1948. do 1996. katastarskim česticama, a dio četice 8864/1 (bivši vrt, voćnjak) odvojen je još ranije i na njoj su šezdesetih godina 20. stoljeća sagrađene pogonske i upravne zgrade tekstilne industrije "Pobjeda" iz Virja koja je započela radom 1966., a koje su 2004. bile vlasništvo "BIN-AGRO" d.o.o. iz Đelekovca. Ukupna vrijednost nekretnina koja je bila predmet naknade utvrđena je na 89.153 DEM.⁶⁰ U zapisniku komisijskog očevida nema naznaka o hipotekarnom opterećenju imovine koja je svakako utjecala na iznos odštete.⁶¹

Videći da nema ni snage ni vremena da vodi dalje proces s "moćnima", Mira Kolar prihvatila 282 dionica jednog hotela na Jadranu u nominalnoj vrijednosti dionice od 300 kuna a čija je stvarna, tržišna vrijednost u trenutku povrata bila oko 60 kn. Uskoro su iste povučene s Burze jer nitko nije trgovao s njima. Branko Kolar je u međuvremenu umro i koliko znamo nitko nije preuzeo odštetu. Čitav postupak s odugovlačenjem bio je dakle apsolutno neprimjeren. Mislimo da kako je kratkim postupkom imetak oduzet tako da ga je trebalo kratkim postupkom i vratiti 1991.

⁶⁰ Komisija je površinu mlina izmjerila na 699,60 kv. m. U očevidu nije istaknuto da je upravna zgrada površine od 170 m.kv. u vrijeme oduzimanja imovine vlasnicima bila samo obiteljska kuća za stanovanje, već je navedeno da su tu stnaovali zaposlenici mlina što nije točno, jer su u njoj stanovali od 1912. pa do 1948. vlasnici Peršić - Kolar. U očevidu je navedeno da je kuća izgrađena 1937. što nije točno jer je Matija Peršić stanovao u kući odmah nakon što je mlin izgrađen, dakle 1912. godine. Isto tako je navedeno da je skladište za žito površine 73 kv. m., sagrađeno 1938., što također nije točno već je to skladište izgrađeno kraj željezničkog kolosjeka 1912. godine. kako bi se iz njega moglo brašno utovarivati direktno u vagone. U zapisniku očevida nije navedeno da je mlin proširen 1938. za 15 metara izgradnjom čvrste zgrade od cigala iznad pilane i da su ti prostori trebali služiti kao silosi koji nikada nisu dovršeni. U procjenu vrijednosti nije uključeno ništa što je potpalo pod tvornicu tekstila "Pobjeda" iz Zagreba, sada vlasništvo BIN-AGRO, a isto tako nije uračunat željeznički kolosijek od 247 metara na vlastitoj zemlji koji je sagrađio Matija Peršić vlastitim novcem kako bi mlin mogao djelovati kao eksportni a to je bilo odlučno i za dovoz drvenih trupaca i obradu u pilani do likvidacije pilane. Sve je to bilo visokovrijedno, poslovno zemljište Virja, a ne neka oranica ili šuma.

⁶¹ Istovremeno kada je vršen očevid, tj. 5. veljače 2004. u Zagrebačkoj banci d.d. Zagreb - sektor poslovnog bankarstva, imovina mlina je opterećena hipotekom od 584.000 EUR-a uvećano za redovne kamate, zatezne kamate, naknade, i taj novac je očito "nestao" iz Virja. Na zemlišnoknjižnom ulošku 8864/1, 8865/2, 8865/4 i 8865/7 upisana je 8. ožujka 2007. na temelju ugovora o dugoročnom kreditu za projektno financiranje od 8. veljače 2007. još jedna hipoteka od milijun kuna s ugovorenim kamatnom stopom kod Zagrebačke banke d.d. u Zagrebu, Paromlinska ul. 2., a podigao ga je Željko Virag iz Đurđevca, Bjelovarska 1. Kuda je otišao taj novac? Tko se njima okoristio? Mnogo pitanja bez odgovora a arhive zatvorene, dokumentacija sakrivena.

a ne raznim manipulacijama provesti novu konfiskaciju imetka, jer se obitelj od tog udara nije mogla a ne može se ni danas oporaviti

11.

Zaključak. Mlin u Virju nije nastao preko noći. Ovaj rad je i pisan da pokaže kako je cijeli imetak potekao poštenim ali i dugotrajnim radom Matije Peršića, koji se uzdigao od strojara do vlasnika mlina, dakle od radnika do poslodavca, prošavši sve stupnjeve koji su ga naučili da cijeni rad ali i imetak. On se vratio u domovinu i velikom štednjom stvorio virovski paromlin. Nažalost supruga Antonija je umrla 1939. od tuberkuloze, a četiri sina su umrla od pothranjenosti. Odabir lokacije za mlin bio mu je nepovoljan, no to je bila najbliža lokacija bez parnog mlina Ferdinandovcu u kojem je rođen. Virovski mlin bio je stegnut između velikih eksportnih mlinova, a u kraju koji nije jeo kruh od žita već od kukuruze. Mlin je bio slabo poduzeće, koje je preživljavalo najvećim naprezanjima članova obitelji, koji su obavljali i trgovačke, i uslužne, i strojar-ske poslove jedva preživljavalo. Kroz ovaj rad ukazani su svi problemi koji su nastajali u životu obitelji, ali i u vezanosti s općom političkom i privrednom situacijom.

Matija Peršić i Jelisava Kolar voljeli su svoj mlin strašću stvaraoca. Jelisava nikada tijekom svog života nije pomišljala da napusti Podravinu.⁶² Nije uzela ni austrijsko državljanstvo, iako je to mogla budući da joj je majka bila Austrijanka. Živjela je do kraja života vrlo loše, no to je bio njezin izbor. Matija Peršić odgojio ju je kao rodoljuba i Bukovčeva slika "Ilirski preporod" je bila najveća slika u obitelji koja je uvijek zauzimala istaknuto mjesto na zidu.

Mlin je završetak rata 1945. dočekao neoštećen i kao vlasništvo Jelisave Kolar u polovini i malodobnog Branka Kolaru u drugoj polovici, jer je Matija Peršić svoju polovinu prenio svom unuku Branku Kolaru zadržavši si doživotno uživanje. Jelisava Kolar se grčevito držala na mlinu do 1948. udovoljavajući u svemu narodnim vlastima.

No Narodna vlast je htjela više. Donesen je 1948. Zakon o nacionalizaciji svih privrednih poduzeća u kojem je predviđena mogućnost konfiskacije ali samo uz zatvor. Kako je to učinjeno u slučaju Jelisave Kolar prikazano je preko priloga u ovom radu. Iako se još i 1960. govorilo o nacionaliziranom imetku zapravo je sve bilo konfiscirano i nikakvu odštetu Jelisava Kolar nije dobila od narodnih vlasti a nije imala ni novca ni veza ni snage da vodi parnice s državom koja je bila svemoćna i koja je donosila odluke u ime naroda. Nije se ni usudila. Na isto onako promišljen način kako je Matija Peršić sastavljao svoj mlinarski posjed u Virju, tako su ga "korisnici mlina" sistematski rastepli. Čitav proces konfiskacije bio politički montiran, a oduzet je ne samo mlin već i dom, gotovo sve što su Kolari imali u Virju. Ta je činjenica kasnije zbunjivala i organe vlasti, koje su stalno pisale o nacionaliziranom a ne o konfisciranom imetku, nastojeći oduzeti sve što je podsjećalo na bivše vlasnike.

Obitelj je nekako preživjela. Jelisava Peršić poslije 1948. nije nikada više stupila u mlin ni u Virje. No do najnovijih vremena Kolari su na ovaj ili na onaj način građani drugog reda, pa su i nekrivi osjećali nekakvu krivnju a to se odrazilo na našem životu i ponašanju. Mislim da nije pošteno da Jelisava Kolar nije rehabilitirana i da joj nije u godinama poslije 1991. vraćena realna imovina jer imala je djecu koja su mogla jednako tako kao i uprava "Medikema" ili Poljoprivredne zadruge podići kredite kod banaka i promijeniti poslovanje u mlinu na najbolju korist naroda. To je i razlog radi čega pišemo ovaj rad, iako znam da smo sve izgubili i da se prošlost ne može vratiti.

⁶² To je pitanje ostavila i Viljemina Vukušić iz Splita u članku "Sve sami politički prognanici, a što je s nama koji smo život proživjeli u toj jugounitarističkoj diktaturi.", *Vjesnik*, 29. VIII. 1996.

PRILOZI**Prilog 1.**

Optužnica Kotarskog javnog tužioštva u Đurđevcu protiv Jelisave Kolar od 29. V. 1948.(1)

KOTARSKO JAVNO TUŽIOŠTVO

GJURGJEVAC

Dne 29. maja 1948.

OPTUŽNICA

Kotarskom sudu Gjurgjevac

Kotarski javni tužilac kotara Gjurgjevac tuži:

KOLAR JELISAVU, kćerku pok. Peršić Matije i pok. Antonije, rođene Albrech(t), rođenu 9. IX. 1906. u Zagrebu, živi u Virju, državljanu FNRJ., Hrvaticu, vlasnicu i upraviteljicu paromlina u Virju, udatu za Kolar Vinka, majku dvoje djece i to Branimira starog 17 g., i Mirice stare 14 g., pismenu, posjeduje parni mlin i 1/4 jednokatne kuće u Zagrebu, neosudjivanu, sada na slobodi, da je kao vlasnica i rukovodilac paromlina Matije Peršić i dr(ug) u Virju propustila voditi robno knjigovodstvo i ako je na to bila obavezna u smislu čl.15 Zakona o jednoobraznom računovodstvu, uslijed čega se nije moglo ustanoviti koliko je stvarno dobilo poduzeće brašna od zaradjenog ušura, te što u međuvremenu od 30. lipnja 1947. do 31. ožujka 1948. nije prijavljivala niti predavala nikakav manipulativni višak i ako je takovog bilo, jer je ista dana 1. travnja 1948. prigodom obavljanja inventure u mlinu po izaslaniku podkomisije kontrolne komisije NRH prijavila 2.000 kg. krušnog brašna kao manipulativni višak, što je sve omogućivalo nedopuštenu špekulaciju sa brašnom dobivenom od zaradjenog ušura u zrnju i sa manipulativnim viškom, dakle da je vršila nagomilavanje, prikrivanje i propuštanje obavezne prijave zaliha proizvedene robe, a u svrhu da se ova povuče iz prometa, kako bi se kasnijom prodajom i preprodajom postigla nerazmjerna imovinska korist, a sve u cilju postignuća nerazmjerne imovinske koristi, čime da je počinila krivično djelo nedopuštene špekulacije iz čl.3 t.1. Zakona o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, kažnjivo po čl. 4 istog zakona.

PREDLAŽEM:

1. da se odredi usmena javna rasprava pred kaznenim vijećem Kotarskog suda u Gjurgjevcu kao mjesnog i stvarno nadležnog suda,
2. da se na raspravu pozove optužena Kolar Jelisava,
3. da se na raspravi pročita prijava podkomisije Kontrolne komisije NRH od 6.IV.1948., te obavi uvid u inventuru poduzeća od 31.XII.1947.

RAZLOZI:

Podkomisija Kontrolne komisije NRH svojom prijavom od 6.IV.1948. prijavila je optuženu Kolar Jelisavu, da je počinila djelo navedeno u dispozitivu ove optužnice.

Optužena Kolar Jelisava, pozvana na odgovornost priznala je djela za koja je optužena, ali u svoju obranu je navela da je ona robno knjigovodstvo vodila 1945. i 1946 g., t.j. za sve vrijeme, dok je paromlin podpadao pod Zemaljsku upravu za mlinove NRH, odnosno do dana 28. VI.1946., a tada je prestala to knjigovodstvo voditi, jer je mlin potpao pod kontrolu bivšeg Okružnog N(arodnog) O(dbora) Bjelovar, jer joj je mlinski inspektor istog odbora prigodom jedne kontrole rekao, da robno knjigovodstvo ne treba voditi, jer da to manji mlinovi ne vode.

Nadalje je navela u svoju obranu, da ona u paromlinu nema knjigovodju i to zato, što isti veoma slabo radi, pa prema tome ne može snositi trošak nagrade knjigovodje, dok je sama zaočupljena i preopterećena poslom uprave mlina, dužnostima oko otkupa i svojim kućanstvom. Što se tiče manipulativnog viška izjavila je da je isti predavala sve do dana 30.VI.1947., a kasnije ga nije predavala, jer istoga nije bilo obzirom na slab rad mlina, dok nije god. 1948. prigodom

inventure mlina po izaslaniku Kontrolne komisije ustanovila da imade manipulativnog viška 2.702 kg. krušnog brašna.

Medjutim ova obrana optužene neće se moći usvojiti, jer se ista ukazuje netočnom, neistinitom i u protivnosti sa ostalim izvidjenim okolnostima. Da je bilo manipulativnog viška u mlinu svjedoči najbolje činjenica, da je optužena, kada je izvršen sa strane kontrolne komisije kod nje inventura mlina, odmah drugoga dana nakon dolaska izaslanika prijavila 2.000 kg. krušnog brašna kao manipulativni višak.

Kako paromlin optužene imade strojeve jačine 60 K.S., što je vidljivo iz prijave Kontrolne komisije, to u smislu čl. 4 Zakona o jednoobraznom knjigovodstvu paromlin spada u poduzeća kategorije B., a prema čl. 15 istog Zakona, poduzeća kategorije B. su dužna voditi slijedeće poslovne knjige: dnevnik, knjigu blagajne, glavnu knjigu, knjigu dužnika i vjerovnika, knjigu nabave robe, knjigu prodaje robe i knjigu izvršenih usluga, kao i druge pomoćne knjige i to sve po načelima sistema dvojnog knjigovodstva. Kako se jednoobrazan način računovodstva vodi u interesu što pravilnije djelatnosti privrednih poduzeća, omogućavanja planiranja, kao i uspješnog nadzora nad radom privrednih poduzeća, to uslijed nedostatka toga knjigovodstva u paromlinu optužene, nadzor nad radom toga poduzeća od strane narodne vlasti bio je otežan i skoro nemoguć. Na taj način su se prilikom inventure mlina i pojavili manjci u žitaricama u količini od 11.151 kg., a s druge strane viškovi u mlivu od 20.610 kg., a koji manjci i viškovi se ne mogu nikako objasniti niti pronaći uslijed čega proizlaze. Na taj način omogućeno je da optužena sa zalihama žitarica ili mliva nedozvoljno posluje bez kontrole narodnih vlasti. Manipulativne viškove morala je optužena u mlivu prijavljivati svakoga mjeseca što ona medjutim nije činila, te na taj način i ovi viškovi su mogli biti predmetom nedopuštene špekulacije.

Iz izvještaja kontrolne komisije nadalje je vidljivo, koliko je ušura primljeno u zrnju, dok se u nedostatku potrebnih knjiga ne može ustanoviti koliko je brašna dobiveno mljevenjem ušura.

Sve ove činjenice nedvojbeno dokazuju, da je optužena nagomilavala i prikrivala te propuštala obaveznu prijavu zaliha proizvedne robe, a sve u svrhu da se ista povuče iz prometa i kasnijom preprodajom postigne nerazmjerna imovinska korist.

Na temelju priznanja optužene i izvještaja Kontrolne komisije NRH dokazano je, da je optužena počinila djelo navedeno u dispozitivu ove optužnice kao i da je za isto odgovorna, dakle da je dokazan kako objektivni učin tako i subjektivna krivnja optužene, pa se ova optužnica ukazuje opravdanom i na Zakonu osnovanom.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu

Javni tužioc: Borko Petar, v.r.

Prilog 2.

Presuda Kotarskog suda u Đurđevcu 8. lipnja 1948. o plaćanju globe
Posl.broj II-K-297-48.

P r e s u d a

U Ime Naroda!

Kotarski sud u Gjurjevku u vijeću sastavljanom od Cvrković Marka kao predsjednika vijeća, te sudaca porotnika Lacković Mije i Kaić Gjüre kao članova vijeća, uz sudjelovanje zapišničara Seleš Ignaca u krivičnom predmetu protiv Kolar Jelisave iz Virja, radi krivičnog djela po Zakonu o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze, nakon dovršenog postupka na usmenoj i javnoj raspravi održanoj 8. VI. 1948. u prisutnosti okrivljene, koja se nalazi na slobodi, zastupnika jav(nog) tužioca Detoni Stjepana,

P R E S U D I O J E

Okrivljena: Kolar Jelisava, kći pok. Peršić Matije i pok. Antonije rodjene Albrecht, rodjena 9.IX.1906. u Zagrebu, živi u Virju, drž.(avljan)ka F.N.R.J., Hrvatica, vlasnica i upraviteljica paromlina u Virju, udata za Kolar Vinka, majka dvoje djece i to Branimira starog 17 g. i Mirice stare 14 god., posjeduje parni mlin i 1/4 jednokatne kuće u Zagrebu, neosudjivana, sada na slobodi

k r i v a j e

što je kao vlasnica i rukovodioc paromlina Matije Peršića i dr. u Virju propustila voditi robno knjigovodstvo, i ako je na to bila obavezna u smislu Čl. 15 Zakona o jednoobraznom računovodstvu, uslijed čega se nije moglo ustanoviti koliko je stvarno dobilo poduzeće brašna od zaradjenog ušura, te što u međuvremenu od 30. lipnja 1947. do 31.III.1948. nije prijavljivala, niti predavala nikakav manipulativni višak i ako je takovog bilo, jer je ista dana 1. travnja 1948. prigodom obavljanja inventura u mlinu po izaslaniku podkomisije kontrolne komisije N.R.H(rvatske) prijavila 2.000 kg. krušnog brašna kao manipulativni višak, što je sve omogućivalo nedopuštenu špekulaciju sa brašnom dobivenim od zaradjenog ušura u zrnju, i sa manipulativnim viškom,

d a k l e da je vršila nagomilavanje, prikrivanje i propuštanje obaveze prijave zaliha proizvedene robe, a u svrhu, da se ova povuče iz prometa, kako bi se kasnijom prodajom i preprodajom postigla nerazmjerna imovinska korist, a u cilju postignuća nerazmjerne imovinske koristi,

čime je počinila krivično djelo nedopuštene špekulacije iz čl.3 toč. 1. Zakona o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze, pa se stoga po čl. 4 istog Zakona, i primjenom čl. 62 općeg djela krivičnog Zakona

p r e s u d j u j e

na novčanu kaznu u iznosu od 50.000 din. -slovom: pedeset hiljada dinara, koju kaznu ima platiti u roku od jednog mjeseca po pravomoćnosti presude, a koja kazne se u slučaju nenaplativosti ima zamjeniti sa kaznom popravnog rada, računajući jedan dan popravnog rada za 50 Din. po čl.54 toč.3. općeg djela krivičnog Zakona.

Odgovorna je za troškove krivičnog postupka, i oko eventualnog izvršenja kazne, koji troškovi se proglašuju naplativima.

Dužna je na ime paušala platiti iznos od 1.000 Din. u roku od 15 dana.

R A Z L O Ž I

Kotarsko javno tužništvo Gjurgjevac svojim spisom br. K-66/1948. od 29.V.1948. optužilo je okrivljenu za gore opisano krivično djelo.

Okrivljena priznaje, da je propustila voditi robno knjigovodstvo u mlinu, a to radi toga, jer nije bila u mogućnosti da plaća knjigovodnju zbog slabog rada mlina. Nadalje u svoju obranu navodi da je iz ušurne knjige bilo vidljivo, koliko je bilo zaradjenog ušura u zrnju, te da se mogla prema tome vršiti kontrola i ustanoviti koliko je ušura predano u kilogramima, a pored toga svakodnevno je javljala Državnom paromlinu u Gjurgjevac količinu zaradjenog ušura. Dana 31. XII. 1947. predala je nakon izvršene inventure manipulativni višak, koji se sastojao od 5.500 kg. posija, a taj višak posija ukazao se radi toga, što je bila slaba kvaliteta žita, što nije imalo dve automatske vage u mlinu. Nadalje u svoju obranu navodi, da je 31.III.1948. sama vršila inventuru mlina, te se tom prilikom ukazao manipulativni višak od 2.000 kg. krušnog brašna, a poslije izvršene inventure drug Matejak vršio je 1.IV. do 3.IV.1948. inventuru.

Sud je proveo dokaz uvidom u prijavu podkomisije kontrolne komisije NR H(rvatske) kod 6.IV.1948. te uvid u inventuru poduzeća od 31.XII.1947.

Na temelju priznanja okrivljene da nije vodila robno knjigovodstvo u poduzeću, premda je znala da se isto mora voditi, a i na temelju podkomisije kontrolne komisije N.R. H(rvatske), te uvida u inventuru poduzeća od 31.XII.1947., kao i na temelju polučenog uspjeha cjelokunog pretresa uvjerio se ovaj sud o subjektivnoj krivnji okrivljene glede čina u kojem se stiču sva kriterija objektivnog učina krivičnog djela iz čl.3. toč. 1. Zakona o suzbijanju nedopuštene trgo-

vine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze, pak ju je stoga proglasio krivom tog djela i presudio u dispozitivu presude.

Obrana okrivljene, da je sama vršila inventuru mlina, i da se ukazivao višak u posijama od 5.500 kg. ne može se usvojiti i ukazuje se netočna, jer je iz prijave podkomisije kontrolne komisije N.R.H. od 6.IV.1948. vidljivo, da je okrivljena odmah nakon dolaska izaslanika prijavila 2.000 kg. krušnog brašna kao manipulativni višak.

Danas, kada je znatni dio naše privrede u rukama države i zadruga, i što predstavlja najbolju garanciju da narodna vlast planskim upravljanjem i planskom izgradnjom omogući radnim masama ostvarenje boljeg života i podizanje njihovog ekonomskog i kulturnog standarda, okrivljena kao rukovodioc i vlasnica poduzeća nastoji da povuče iz prometa dobiveno brašno time da bi postigla nerazmjernu imovinsku korist.

Sud je pri(li)kom odmjerena kazni primjenio čl. 62. općeg djela krivičnog Zakona, jer smatra da težina djela i društvena opasnost okrivljene nije toliko velika, da će ova kazna djelovati na okrivljenu, da se kloni u buduće takovih i sličnih krivičnih djela.

Sud je izrekao novčanu kaznu imajući u vidu imovno stanje okrivljene.

Prilikom odmjere kazne sud je okrivljenoj uzeo kao olakotno djelomično priznanje djela, dosadašnju nekažnjivost i nevinu obitelj, dok kao otegotno ne predleži ništa, pa smatra, da se dosudjena kazna ukazuje primjerenom kako krivnji, tako i društvenoj opasnosti osudjene.

Iz svih gore navedenih razloga sud je prejsudio kako je u dispozitivu presude navedeno.

Smrt fašizmu - sloboda Narodu!

Kotarski sud u Gjurgjevcu dana 8. lipnja 1948.

Zapisničar: Ignac Seleš v.r. Predsjednik vijeća: Cvrković Marko v.r.(x)

Prilog 3.

Žalba Kolar Jelisave na presudu Kotarskog suda u Đurđevcu u lipnju 1948.

K-297-48

Kotarskom sudu Gjurgjevac

Žalba

Kolar Jelisave., rođ. Peršić iz Virja protiv presude naslova od 8. lipnja 1948., br. K-297-48. protiv presude kotarskog suda u Gjurgjevcu od 8. lipnja 1948. br. K-297-48 ulažem u zakonitom roku ovu

ŽALBU

kojom predlažem da se napadnuta presuda preinači i mene oslobodi od svake krivične odgovornosti, a to iz slijedećih razloga:

I.

1. Kao vlasnica i rukovodilac paromlina Matija Peršić i dr. Virje obavljala sam od godine 1946. do sada dvostruku privrednu djelatnost: a. meljavu brašna i b. nakup bijelih žitarica i kukuruza za otkupno poduzeće Državni paromlin u Gjurgjevcu.

Kapacitet (sposobnost) tog paromlina prema njegovom tehničkom ustrojstvu i pogonskoj snazi iznosi dnevno 8.000 kg., ali je stvarno poslovanje iznosilo: Od 1.I 1946. - 31.VII 1947. t.j. kroz 19 mjeseci 280 vagona prometa meljave, a od 1.VIII.1947.-31.III 1948. t.j. kroz 8 mjeseci samo 24 vagona, što prema kapacitetu pokazuje vrlo neznatni promet. Uslijed toga se dogodilo, da je rad u mlinu znao biti obustavljen po čitave tjedne u mjesecu. Za takav rad nije trebalo zaposlivati niti 5 stalnih radnika, kao ni pogonsku snagu preko 10 HP. Radi toga sam se obratila na inšpektora bivšeg Okružnog N(arodnog) O(dbora) u Bjelovaru, kad je stupio Zakon o jednoobraznom knjigovodstvu na snagu sa upitom, da li trebam obzirom na stvarno poslovanje voditi

knjige po tom zakonu. Upućena sam da nijesam po tom zakonu obvezana voditi knjigovodstvo. Za to ga nijesam po tom zakonu vodila, pa držim, da me se sada ne može radi toga pozivati krivično na odgovornost.

2. Iz uredovne potvrde državnog paromlina u Gjurgjevcu od 12. lipnja 1948. ustanovljuje se, da sam za to poduzeće u kampanji 1946/47. i 1947/48. nakupila kao nakupac kroz to vrijeme bijelih žitarica i kukuruza 480 vagona i da sam taj posao kao nakupac vršila savjesno i točno. Istu prilažem za dokaz u izvoru. Taj posao zahtijevao je posebno knjigovodstveno i manipulativno poslovanje. To poslovanje uz rukovodstvo bilo je upućeno samo na moj rad. Da ga mogu prema nalozima otkupnog poduzeća pravilno i na vrijeme izvršavati, bez prekida i odmora bavila sam se tim poslom sve do sada kroz sve mjesece u godini ne samo čitave dane, nego i velik dio noći. Osobit napor i ustrajnost oko takvog posla iziskivao je otkup kukuruza u kampanji 1947/48., jer se početo otkupljivati već u rujnu u klipju, te se spremati u mjesna skladišta, kojih nije bilo pripremljenih, pak su za to imali služiti koševi i tavani seoskih kuća, koji su za to nepodesni. Radi toga su se odmah u početku pojavljivali znaci zapaljenja, što je trebalo uklanjati, da ne nastane za opće narodno dobro velika šteta. Za to sam morala organizirati, negdje svakodnevno, negdje povremeno, prevrtanje, što je opet znatno povećalo nepredvidjeno poslovanje oko tog nakupa, a koje poslovanje je bilo upućeno na mene.

I uz takovo moje zaposlenje, čim sam i malo dobila vremena odmah sam se posvetila oko ustanovljenja manipulativnih viškova, i o tom podnosila prijavu državnom paromlinu Gjurgjevac. Takove prijave su uslijedile 31.XII.1947. i 31.III.1948., o čemu prileže u sudskom spisu potvrde državnog paromlina u Gjurgjevcu. U prijavi od 31.III.1948. priopćujem višak od 2.000 kg brašna. Te prijave opovrgavaju izreku osude o tome, da u medjuvremenu od 30. lipnja 1947. do 31. ožujka 1948. nijesam prijavljivala niti prodavala nikakav manipulativni višak, kao i da sam tek od 1. travnja 1948. prijavila 2.000 kg krušnog brašna kao manipulativni višak prigodom obavljanja inventure po izaslaniku podkomisije kontrolne komisije drugu Matejaku.

Taj prikaz mog poslovanja dokazuje da je moje priznanje u cjelosti istinito kako glede činjenica, koje idu u moju korist, kao i glede onih koje mi ne koriste. Za to nema utvrdjenja, da sam propustila prijaviti zalihe manipulativnih viškova namjerno sa svrhom, da tu zalihi povučem iz prometa i njezinom preprodajom postignem nerazmjernu imovinsku korist. Prema tome nema ni objektivnih ni subjektivnih kriterija djela, za koje me se osudjuje, pa ne mogu za isto ni krivično odgovarati.

II.

Nigdje se u vezi sa presudjenim djelom ne tvrdi, da je iz presudjenog djela nastupila bilo kakova štetna društvena posljedica, a za mene kakva imovinska korist.

Paromlin Matija Peršić i dr. Virje je nacionaliziran ukazom Predsjedništva Presidiuma Sabora N.R.H.(rvatske) od 28. travnja 1948. br. 17 na temelju Zakona o izmjena i dopunama Zakona o nacionalizaciji od 28.IV. 1948.

U obrazloženju k tomu zakonu kao predlogu se navodi, da predložene izmjene znače da od sad faktično ne će biti više industrijskih poduzeća u Jugoslaviji koja ne bi spadala u socijalistički sektor naše privrede. Na temelju tog zakona nestaje iz privatnog sektora ind(ustrijskih) poduzeća kao što je paromlin Peršić i dr(ug) Virje, a konkretno sa time i sam taj mlin, pa ne može više za takva poduzeća postojati društveno opasna djelatnost kao što je nedopuštena špekulacija bilo koje vrsti. U toj konkretnoj društveno-političkoj okolnosti nastala je promjena, po kojoj je špekulacija izgubila društveno opasan značaj, a čime prestaje prema učiniocu za takvo djelo i svrha kazne. Prema tome i ako se uzme da je do sudjenja krivično djelo postojalo i ona u smislu čl. 5. opć. djela k.z., nema za mene odgovornosti.

III.

Prilažem potvrdu Mj(esnog) N(arodnog) O(dbora) Virje od 26.V.1946. br. 1285/46. kojim dokazujem moju prošlu korisnu društvenu djelatnost, a za sadašnju se pozivam na moj dvogodišnji rad oko nakupa bijelih žitarica u kukuruze. Time potkrepljujem da je sud, kad me je već sudio pravilno primjenio čl(an) 62. opć. djela k.z., ali držim da je obzirom na moje nastale privredne pirluke novčana kazna previsoka i da ima mjesta za uvjetno sudjenje po čl. 68. opć. djela kaz. zakona.

Smrt Fašizmu - Sloboda Narodima.

Jelisava Kolar, v.r.

Prilog: Uredovna potvrda
Mjesnog Narodnog odbora u Virju
od 26. V. 1946.

Prilog 4.

Potvrda Mjesnog NOO u Virju o suradnji Jelisave Kolar s partizanima tijekom rata.

Mjesni Narodni odbor u Virju

Broj: 1285/46.

Dana 26. maja 1946.

Uredovna potvrda

Potvrđuje se da je Kolar Peršić Jelisava iz Virja od godine 1941. aktivno saradnjivala sa NOP-om, pomagala ga izdašno, te je 1941. godine nosila hranu logorašima u logor kod Jaske i Lobar, a osim toga i novcem i odjećom zbog čega je bila po okupatorskim vlastima proganjana. U godini 1943. predala je dobrovoljno N(arodno) O(slobodilačkoj) V(ojski) veću količinu žita i brašna, darovala je jedan pisaći stroj, preuzela zajam Narodno oslobođenja u iznosu od 20.000 Kuna, predala i darovala N.O.V.-i veću količinu obuće i odjeće. U godini 1944. darovala je K(omunističkoj) P(artiji) Gjurjgevac 200.000 kuna i za N(arodno) O(slobodilačku) V(ojsku) 100.000 kuna. U istoj godini provlačila se sa oslobođenog teritorija u Koprivnicu kao obavješajka na račun N(arodno) O(slobodilačko) P(okreta), te je prema tome od okupatora bila smatrana neprijateljem, pa ju je okupatorska vojska opljačkala i bacila eksploziv u mlin i time ju oštetila.

U godini 1945. nakon oslobođenja darovala je za siromašne i postradala članove K(omunističke) P(artije) Kot(arskog) N(arodnog) O(slobodilačkog) O(dbora) Gjurjgevac 7.500 kg pšenice - dragovoljni doprinos u korist izbornog fonda - 15.000 Din. i davala dobrovoljni prilog u korist K.P. u iznosu od 2.000 Din.

Prema čemu proizlazi da je u svemu potpomagala N.O.P. i N.O.B. kao njen simpatizer i aktivni član.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu.

Predsjednik: Jakubin v.r.

Tajnik: Antoljak. v.r.

Pečat Narodnog odbora Virje

Prilog 5.

Presdom Okružnog suda od 22. VI. 1948. u Bjelovar globa je pretvorena u konfiskaciju imetka sa zatvorom.

"Posl.broj KŽ-315/48.

U ime Naroda!

Okružni sud u Bjelovaru kao drugostepeni sud u krivičnom vijeću sastavljenom od predsjednika vijeća Zmajevića Maria kao predsjednika te članova vijeća Martinčević Stjepana i Antolko-
vić Dr. Franje uz sudjelovanje zapisničara Begović Marije u krivičnom predmetu protiv Kolar
Jelisave iz Virja radi krivičnog djela nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, uslijed žalbe
Javnog tužitelja protiv presude kotarskog suda u Gjurgjevcu od 8. lipnja 1948. broj K.297/48. u
nejavnoj sjednici održanoj dne 22. lipnja 1948. donio je sljedeću

Presudu

Žalba J(avnog) T(užioca) uvažuje se a napadnuta presuda se po pitanju kazne preinačuje
onamo, da se okriv(ljena) Kolar Jelisava kažnjava za djelo opisano u diapozitivu napadnute pre-
sude kaznom lišenja slobode sa prisilnom radom u trajanju od 1 godine. Istodobno se kažnjava i
na konfiskaciju njenog prava na naknadu iz nacionalizovanog paromlina. U preostalom djelu
napadnuta presuda ostaje nepromijenjena.

R a z l o z i

Okrivljena Kolar Jelisava radi djela nedop(uštene) špekulacije, jer u razdoblju od 30.VI.1947.
do konca ožujka o.g. nije prijavljivala niti predavala nikakav manipulativan višak iz svoga paro-
mlina, kažnjena je novčanom kaznom od 50.000 Din.

Protiv toj odluci uložio je žalbu J.T. pobijajući odluku suda o kazni ističući u istoj, da je ta
kazna preblaga obzirom na izraženu društvenu opasnost samog utvrđenog djela, te je predložio
i konfiskaciju paromlina.

Okriv(ljena) nasuprot tome u svojoj žalbi predlaže oslobodjenje, ističući u istoj svoju obranu
iz prvostepenog postupka, kako je bila zaposlena nakupom kukuruza, kako je bilo rečeno da vodi
jedno(o)brazno knjigovodstvo i da je prjavila 1. travnja o.g. manipulativni višak od 2000 kg.
krušnog brašna. Ne osjeća se krivom i moli oslobodjenje. Ističe, da je mlin nacionalizovan.

Žalba J(avnog) T(užitelja) je osnovana.

Prvostepeni sud je ocjenjujući provedena dokaza došao do pravilnog zaključka o postojanju
krivnje okriv(ljene) u pravcu utuženog djela. Iz velikih količina brašna, tog današnjeg najskupov-
nijeg prehranbenog artikla, koji je u času pregleda po kontrolnoj komisiji kod okriv(ljene) pro-
nadjen, vidi se, do kakovih razmjera je išao rad okrivljene. Ona u času dolaska komisije videći
sutaciju, u kojoj se nalazi, odmah prijavljuje 2000 kg. krušnog brašna. Obzirom na takovo špe-
kulativno postupanje okriv(ljene) ukazuje se doista presudjena novčana kazna preblaga.
Okriv(ljena) kao rukovodilac i vlasnica upitnog paromlina morala je biti upoznata i morala je
raditi prema postojećim propisima. Otuda to povlači i njezinu odgovornost tj. to prikrivanje ili
ograničavanje prodaje, to propuštanje obaveze prijave zaliha. U tom pravcu se očituje baš utuže-
na špekulacija, pa je uslijed svega toga valjalo o uvaženu žalbe J(avnog) T(užitelja) donijeti
gornju odluku po pitanju kazne.

Tvrđnja okriv(ljene), da ona nije znala za postojeće propise, samom prijavom manipulativnog
viška 1. travnja ona pobija. Iz istoga je vidljivo, da je okriv(ljena) bila i te kako upoznata sa pro-
pisima prijave manipulativnih viškova, ali da to namjerice nije učinila sve do dolaska kontrolne
komisije. Njezino isticanje o predanom radu o otkupu kukuruza ovaj sud nemože uvažiti, jer ta
njezina djelatnost nema nikakove veze sa obavezom prijavljivanja manip(ulativnog) viška tim
više, jer je u tom otkupu kukuruza postojala kontrola narodnih vlasti o količinama, koje su otku-
pljene tako, da je okriv(ljenoj) bilo nemoguće štetočinski nastupiti na tom sektoru svoga rada.

Usljed svega toga valjalo je donjeti odluku kao u dispozitivu, jer se gornja kazna ukazuje
primjerenom stepenu utvrđene krivične odgovornosti. Konfiskacija izrečena je u pogledu prava
okrivljenice na naknadu iz nacionalizovanog paromlina budući da je ista vlasnica toga.

Smrt Fašizmu - Sloboda Narodu!

Okružni sud u Bjelovaru, dne 22. lipnja 1948.

Predsjednik vijeća: Zmajević v.r.
Zapisničar: Begović v.r.

M.P.

Prilog 6.

Rješenje Predsjedništva vlade od 22. VII. 1948. kojom se odbija žalba Jelisave Kolar da se obiteljska kuća u kojoj je stanovala izuzme od nacionalizacije.

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA Zagreb, dne 23.VII.1948.

Predsjedništvo vlade

Broj: 10840-III-2-1948.

KOLAR JELISAVETA I VINKO

V i r j e

Obavješćujemo Vas, da je povodom Vaše žalbe od 11. svibnja 1948. Vlada Narodne Republike Hrvatske na temelju člana 17. Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća donijele slijedeće

R J E Š E N J E

Odbija se žalba Kolar Jelisavete i Vinka iz Virja protiv izuzeća ispod nacionalizacije jednog djela nekretnina nacionaliziranog mlina "Peršić" u Virju.

Ovo rješenje je konačno.

O b r a z l o ž e n j e

Nekretnine obuhvaćene nacionalizacijom žaliteljevog mlina sačinjavaju jednu cjelinu i služe svrsi samog poduzeća, pa je trebalo na temelju člana 2 a toč. 11. i člana 4. Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća i Ukaza Predsjedništva Prezidijuma Sabora Narodne Republike Hrvatske U. br. 17. od 28. travnja 1948. pod točkom 104. riješiti kao u dispozitivu.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Glavni tajnik: Dr. M(iloš) Žanko, v.r.

Dostaviti: ŽIG PREDsjedništva vlade NRH

Kotarskom narodnom odboru Djurdjevac -
radi znanja i uručenja ove obavijesti žalitelju

Prilog 7.

Rješenje NO kotara Koprivnica 1959. o upisu nacionalizirane imovine Jelisave Kolar i Matije Peršića kao općenarodne imovine

Narodna Republika Hrvatska

NARODNI ODBOR KOTARA KOPRIVNICA

Sekretarijat za financije

Broj: 03-3866(1-1959).

Koprivnica, dne 12. VI. 1959.

Predmet: Peršić Matija i Jelisava iz Virja
utvrđenje nacionalizacije mlina

Narodni odbor kotara Koprivnica, Sekretarijat za financije, na osnovu propisa čl. 18. Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća (Sl.l. 98/46) te 4. članka Zakona o nadležnosti

narodnih odbora, općina i kotara (sl. list FNRJ br. 34/55.) u vezi propisa čl. 201, st. a Zakona o općem upravnom postupku, donosi slijedeće

R J E Š E N J E

Utvrđuje se, da je na temelju Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća, a u vezi čl. 1. toč. 11. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privr. poduzeća (Sl. L. 98/46.) i Sl. l. br. 35/48. i Ukaza Predsjedništva Prezidijuma Sabora NRH (N.N. br. 35/48.) nacionaliziran sa svim pokretnim i nepokretnim pripadnostima Mlin u Virju, vlasništvo Peršić Matije te Kolar Jelisave iz Koprivnice.

Ujedno se utvrđuje, da se nacionalizirani mlin sastoji od slijedećih nekretnina:

1. nekretnine, upis. u z.k. ul. br. 10815 k.o. Virje, sastojće se od

parc. br. 8863/5 oranica u Travniku od 39 čhv.

parc. br. 8863/2 oranica u Travniku od 39 čhv.

parc. br. 8864/4 put u selu sa 21 čhv.

2. nekretnina, upisana u z.k. ul. br. 6685 k.o. Virje, sastojćih se od

parc. br. 8864/2 Paromlin kbr. 1927. u Virju sa 709 čhv.

parc. br. 8863/3 oranica u Travniku sa 963 čhv.

parc. br. 8865/3 oranica u Travniku sa 160 čhv.

koje su nekretnine upisane u zemljišnim knjigama na Peršić Matiju iz Virja i Kolar Jelisavu iz Koprivnice.

Vrijednost nacionaliziranih nekretnina utvrđena je naknadno sa 4,000.000 Dinara.

Temeljem ovog rjeđenja imadu se nacionalizirane nekretnine upisati u zemljišnim knjigama kao Općenarodna imovina pod upravom Narodnog odbora općine Virje.

Ovo je rješenje pravomoćno i izvršno.

Obrazloženje

"Podravina" privredno poduzeće u Virju, sastavilo je prijedlog da se nacionalizirani mlin u Virju, kojeg isto koristi, uknjiži u zemljišnim knjigama na općenarodnu imovinu.

U postupku je utvrđeno, da je mlin u Virju bivše vlasništvo Peršić Matije i Jelisave nacionaliziran temeljem Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća i Ukazom Predsjedništva Prezidijuma Sabora NRH., ali da do danas nije ova nacionalizacija provedena u zemljišnim knjigama, te je iz ovih razloga trebalo donijeti rješenje o utvrđenju nacionalizacije, temeljem koje će se provesti knjiženje na općenarodnu imovinu nacionaliziranih nekretnina.

Iz napred navedenih razloga donešeno je rješenje kao u dispozitivu.

O tom obavijest: 1. Narodni odbor općine Virje; 2. "Podravina" privredno poduzeće u Virju znanja radi i 3. Zemljišno-knjižni ured Kotarskog suda u Gjurgjevcu radi gruntovne provedbe.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Žig: NRH. KOTARSKI NARODNI ODBOR KOTARA KOPRIVNICA

NAČELNIK:
Djordjević Branko

Prilog 8.

Rješenje od 18. VI. 1960. kojim se u nacionalizaciju uključuju i katastarske čestice koje su služile obitelji Peršić kao skladište drva i nisu bile ni u kakvoj vezi s poslovanjem mlina

Narodna Republika Hrvatska

"NARODNI ODBOR KOTARA KOPRIVNICA

Odjel za financije
 Broj: O3-4010/1-1960.
 Koprivnica, dne 18.VI.1960.

Predmet: Kolar Jelisava i dr. iz Koprivnice. -
 nacionalizacija nekretnina.

Narodni odbor kotara Koprivnica, Odjel za financije po predmetu nacionalizacije mlina u Virju, bivše vlasništvo Peršić Matije i Kolar Jelisave iz Virja, odnosno Koprivnice, na osnovu propisa čl. 18. Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća (Sl.L. 98/46), te čl. 4. Zakona o nadležnosti narodnih odbora općina i kotara (Sl.L.FNRJ br. 34/55) u vezi propisa čl. 201. stav 1. i čl. 215. Zakona o općem upravnom postupku, donosi slijedeće

DOPUNSKO RJEŠENJE

Dopunjuje se ovdašnje rješenje broj 03-3866/1-1959. od 12. VI.1959.godine, te se utvrđuje da je predmetom nacionalizacije i da sačinjava sastavni dio nekretnina koje služe za potrebe nacionaliziranog mlina kao ekonomsko dvorište, ranije vlasništvo Peršić Matije iz Virja i Kolar Jelisave iz Koprivnice, i parc. kat. broj 8864/1 oranica u Travniku sa 440.čhv. upis. u zemljišnim knjigama z.k. ul.broj 6348 k.o. Virje na Kolar Jelisavu iz Koprivnice u polovini i Kolar Branka iz Koprivnice, ul. Ive Marinkovića 9. u polovini.

U ranije utvrđenu vrijednost nacionaliziranih nekretnina od 4,000.000 Din. uračunata je i vrijednost i napred navedenih nekretnina.

Temeljem ovog rješenja imadu se nacionalizirane nekretnine upisati u zemljišnim knjigama kao Općenarodna imovina pod upravom Narodnog odbora općine Virje.

Obrazloženje

Ovdašnjim rješenjem od 12.VI.1959.godine br.O3-3866/1-1959. utvrđeno je, da je na temelju Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća, a u vezi čl.1. toč. 11. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privr(ednih) poduzeća (Sl.L. 98/46.) i Sl.L. br. 35/48. i Ukaza Predsjedništva Prezidijuma Sabora NR Hrvatske (Narodne novine, br.35/48) nacionaliziran sa svim pokretnim i nepokretnim pripadnostima Mlin u Virju, vlasništvo Peršić Matije iz Virja i Kolar Jelisave iz Koprivnice.

Narodni odbor općine Virje na prijedlog "Podravine", privrednog poduzeća u Virju, koje je korisnik nacionaliziranih objekata, stavio je prijedlog, da se donese dopunsko rješenje kojim bi se obuhvatilo nacionalizacijom i parc(ela) br. 8864 (1 oranica u Travniku sa 440 č.hv. upis. u z.k. ul. br. 6348 k.o. Virje na imenu Kolar Jelisave i Kolar Branka iz Koprivnice, jer da ove nekretnine sačinjavaju jednu ekonomsku cjelinu sa ranije nacionaliziranim nekretninama z.k. ul. br.10815 i 6685 k.o. Virje i da su se još od godine 1922. po ranijim vlasnicima koristile za potrebe mlina kao ekonomsko dvorište. Ove svoje navode dokazuje kopijom plana iz koje je vidljiva ekonomska cjelina kao i potvrom, da se predmetne nekretnine neprekidno od godine 1922. koriste za potrebe mlina i da su samo omaškom ispuštene iz rješenja pod br.03-3866/1-1959.

Iz zemljišno-knjižnog izvatka vidljivo je, da su predmetne nekretnine u vrijeme nacionalizacije bile vlasništvo Peršić Matije i Kolar Jelisave, dok je istom godine 1957. po ostavinskoj raspravi iza pok. Peršić Matije njegova polovina prenešena na Kolar Branka.

Pošto su predmetne nekretnine u vrijeme nacionalizacije bile vlasništvo i u posjedu Peršić Matije i Jelisave, čiji je mlin sa svim pokretnim i nepokretnim pripadnostima nacionaliziran, a jer su sačinjavale sastavni dio sa ostalim nepokretnostima koje su se koristile za potrebe mlina, to je valjalo donijeti rješenje kao u dispozitivu.

Protiv ovog rješenja imade nazadovoljna stranka pravo žalbe na Državni sekretarijat za poslove financija, Uprava za zemljišno imovinske odnose u Zagrebu u roku od 15 dana od dana primitka i to putem ovog narodnog odbora.

Žalba se predaje pismeno ili usmeno na zapisnik, a podleži taksi od 200 Din. po T.br.5.Zakona o adm. taksama.

O tom obavijest:

1. Narodni odbor općine Virje
2. "Podravina", privredno poduzeće Virje.
3. Kolar Jelisava
4. Kolar Branko iz Koprivnice, Ive Marinkovića 9.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Žig NO Kotara Koprivnice Narodne republike Hrvatske

Načelnik: Karlović Milan, v.r.

Prilog 9.

Žalba Jelisave Kolar od 5.srpnja 1960. na rješenje Odjela za financije Narodnog odbora kotara Koprivnica.

NARODNOM ODBORU KOTARA. ODJEL ZA FINANSIJE

Koprivnica

Rješenjem NOK-a Koprivnica, Odjel za financije od 18.VI.1960.broj 03-4-10/1-1960. je nadopunjeno rješenje naslova od 12.VI.1959.1959. broj O3-3866/1-59. onamo, da se ovim rješenjem nacionalizira i parcela broj 8864 (1 oranica u Travniku od 440 čhv. upisana u ul.br.6348 k.o.Virje na imenu Kolar Jelisav i Kolar Branka iz Koprivnice.

Medjutim ovo rješenje se temelji na krivoj pretpostavci, pošto kč. br. 8864/1 od 440 čhv. nije ekonomsko dvorište paromlina "Podravine" privrednog poduzeća u Virju, već je ova čestica oranica kako je gore navedena velika 440 čhv., koja nema nikakove veze sa paromlinom "Podravina" pošto ekonomsko dvorište sačinjava kč. br.8864/2/3, a nikako kč. br.8864/1.

Svrha nacionalizacije godine 1948. jeste bila da se nacionaliziraju zemljišta poduzeća sa zemljištem, koje je neophodno potrebno da može jedno poduzeće nesmetano raditi, a u nazočnom slučaju bivši paromlin Peršić Matije i dr. Virje.

Nismo se žalili protiv tamošnjeg rješenja od 12.VI.1959. br. O3-3866-1/1959. iz razloga pošto je ovo rješenje na zakonu osnovano, dok se napadnuto rješenje ne osniva na propisima Zakona o nacionalizaciji, te je bila dužnost NOK-a Koprivnica, Odjela za financije prije nego li je izdao gornje rješenje, da pozove bivše vlasnike da sudjeluju kod izmjere čestice 8864/1 i tada bi se ustanovilo u prisutnosti mjernika da ova čestica nikako ne služi za potrebe nacionaliziranog mlina kao ekonomsko dvorište, ranije vlasništvo Peršić Matije iz Virja i Kolar Jelisave iz Koprivnice.

Iz tog razloga napadam ovo rješenje ovom žalbom, molim da se rješenje ukine, nakon što se pošalje Državnom sekretarijatu za poslove financija i upravi za zemljišno imovinske odnose u Zagrebu odnosno da se ovo rješenje preinači i riješi, da nije nacionalizirana kč. br. 8864/1, oranica u Travniku od 440 čhv. ul.br.6348 k.o. Virje.

U Koprivnici, 5. srpnja 1960.

Kolar Jelisava, Koprivnica, Ive Marinkovića 9.

Prilog 10.

Zemljišno-knjižni ured Kotarskog suda u Đurđevcu prebacuje i ostatak nekretnina Jelisave i Branka Kolar na općenarodnu imovinu 1960.g.

Primlj. dne 28.VII.1960.Broj: 1807/7-1960.

RJEŠENJE

Temeljem pravomoćnog rješenja Narodnog odbora kotara Koprivnice Odjel za financije broj 03-4010/1-1960. dozvoljuje se besteretan otpis parc. broj. 8864/1 oranica u Travniku sa 440 čhv. iz z.k.ul. broj 6348 k.o. Virje, sa imena Kolar Jelisave iz Koprivnice i Kolar Branka iz Koprivnice, ul. Ive Marinkovića 9. te prijenos istih u postojeći z.k. ul. broj 6685 k.o. Virje, kao

OPĆENARODNA IMOVINA, pod upravom NO općine Virje.

Obava se povjerava ovom zemljišno-knjižnom uredu.

Prijedlog ostaje u spisima, dok se ovjerovljeni prijepis rješenja broj 03-4010/1-1960. stavlja u zbirku isprava.

O tom obavijest:

1. Narodni odbor kotara Koprivnica, Odjel za financije uz priklop izvornog rješenja broj 03-4010/1-1960.

2. Narodni odbor općine Virje, Odsjek za financije.

3. Podravina, privredno poduzeće Virje

4. Ured za katastar u Virju,

5. Evidencija nekretnina u društvenom vlasništvu kod Ureda za katastar u Virju,

6. Kolar Jelisava i Branko, Koprivnica, ul. Ive Marinkovića 9.

Zemljišno-knjižni ured Kotarskog suda u Gjurjevku, dne, 25.VII.1960.

Predsjednik suda: Movre Marko v.r.

Žig Kotarskog suda Đurđevac

SUMMARY

Matija Peršić (b.1876 in Ferdinandovac, Podravina - d.1943) was the very first engineer from Podravina, to graduate from Technical College in Graz. His life was indivisible from Virje Watermill which he designed, built and operated until his death. His daughter Jelisava Kolar was helping him run the mill and continued to do so, after he had died. Soon after his death, the authorities confiscated the mill from Jelisava, the rightful owner, despite her obvious merits to the liberation cause, in order to avoid purchase. However, the farce continued on, all the way to 2009, when denationalization was finally completed. Yet, the heirs were tricked again, as the government said symbolic restitution, despite the fact that the mill was spared demolition or damage. This paper aims to remind that private property, that their rightful owners had worked hard for before 1941, was - after the WWII - was taken away by authorities in a quick and dishonest way, to create new class of the rich. We believe that this is the most comprehensive study of a watermill and its operation from 1912 to 2009 - its creation, building and operation - that has ever been made in our historiography. The study has been compiled from archives and documentation, as well as records kept by the family.